

SVĚTOVÉ OBZORY.

K 150.

ČÍSLO 12—13.

ROK 1918.

Dr. JOSEF ČIHÁK:

LICHVA NA SOUDU DĚJIN A MRAVNÍHO ZÁKONA.

*TISKEM A NÁKLADEM ČESKOSL. AKC.
TISKÁRNY V PRAZE, SPÁLENÁ UL. 15.*

Vychází 6krát do roka.

V KNIHOVNĚ SVĚTOVÝCH OBZORŮ

DOSUD VYŠLO :

J. Š. B A A R:
V TEMNÝCH BARVÁCH.
DÍL PRVNÍ. ČÍSLO 1—2.

A L F R E D D E V I G N Y:
VZPOMÍNKY NA VOJENSKOU
SLUŽEBNOST.
PŘELOŽIL PROF. DR. SNÁŠEL. ČÍS. 3—4.

K A R E L D O S T Á L - L U T I N O V:
D U C H N Ě M E C K A.
VÝBOR Z NĚMECKÉ POESIE. ČÍS. 5—9.

J. Š. B A A R:
V TEMNÝCH BARVÁCH.
DÍL II. ČÍSLO 10—11.

D r. J O S E F Č I H Á K:
LICHVA NA SOUDU DĚJIN
A MRAVNÍHO ZÁKONA.
ČÍSLO 12—13.

SVĚTOVÉ OBZORY

ŘÍDÍ B. STAŠEK.

ČÍSLO 12—13.

Dr. J. ČIHÁK:

LIČVA NA SOUDU DĚJIN A MRAVNÍHO ZÁKONA.

V P R A Z E 1 9 1 7.

TISKEM A NÁKLADEM ČESKOSLOVANSKÉ AKC. TISKÁRNY
V PRAZE-II., SPALENÁ ULICE 15. „U ZLATÉHO KLASU“.

LICHVA NA SOUDU DĚJIN A MRAVNÍHO ZÁKONA.

N A P S A L
Dr. JOSEF ČIHÁK.

V P R A Z E 1 9 1 7.

TISKEM A NÁKLADEM ČESKOSLOVANSKÉ AKC. TISKÁRNY
V PRAZE-II., SPÁLENÁ ULICE 15. „U ZLATÉHO KLASU“.

N I H I L O B S T A T.

PRAGAE, 7. AUGUSTI 1917. DR. ANT. VŘEŠTÁL, CENSOR.

I M P R I M A T U R. EX ARCHIEP. ORDINATU PRAGAE.

29. AUGUSTI 1917. DR. J. SEDLÁK, VICAR. GENERALIS.

P Ř E D M L U V A.

L'idée, qui domine et qui gouverne le monde moral, c'est la justice. Le monde économique n'est que la mise en oeuvre de ce grand principe. — Idea, která ovládá a řídí mravní svět, jest spravedlnost. Svet hospodářský není než provedení této velké zásady! Tak mluví teorie, že v hospodářských poměrech zrcadlití se má spravedlnost a mravnost. Avšak jaká slova slyšíme denně? Není na světě spravedlnosti, jen prospěchářství a lichvaření všeho druhu. Měšťáci závidějí venkovanům, vypravují si báječné věci o jejich blahobytu, o jejich lakotě a zdražování všech potravin. Venkovani zase naříkají na nesnesitelné rekvisice, na úžasnou drahotu všech osob. a hospod. potřeb. Obchodnictvo umývá si ruce, nemá výdělku, aby udrželo obchod. Remeslnictvo a dělnictvo jest buď zbaveno práce, anebo trpí nedostatkem peněz i životních potřeb. Úřednictvo trpí a hledí beznadějně vstříc nejbližší budoucnosti... Jedním slovem: na drahotu, nespravedlnost, nelásku a lichvu stěžuje si každý, lichvářem však nechce býti nikdo, všichni jsou spravedliví a nevinní ve svědomí!

Než, posoudí jistě nynější poměry budoucnost, dějiny pronesou svůj nestranný soud a svědomí vydá svědectví každému lichváři na soudu božím. Kéž není pozdě! Katolická mravouka stanovila jisté zásady hospodářského a společenského života, jejichž oprávněnost ukázala doba válečná. Jest nutno, abychom si uvědomili tyto zásady katolické, a v jejich světle popatřili na nynější lichvářské případy i hospodářský život.

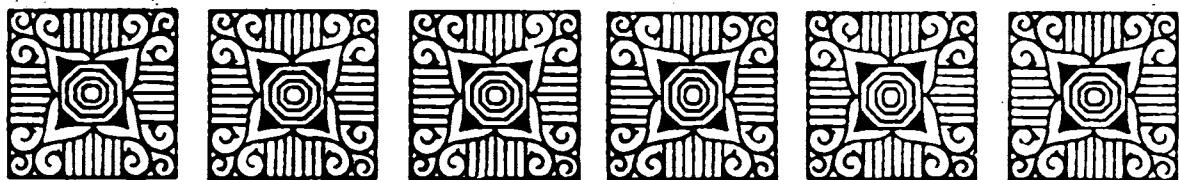
Marné čekaje, že ruka povolanejší ujme se této práce, odhodlal jsem se napsati stručné pojednání o lichvě se zře-

telem k poměrům válečným ve světle dějin a katolické mravouky. Nechci se vyhýbat i při své práci choulostivějším otázkám nynější doby, chci psát i nestranně, stručně, na podkladě sice vědeckého studia, avšak lidově. Do jaké míry se mi to podaří, posoudí zajisté nejlépe nestranný čtenář.

Kéž přispěje má práce k tomu, aby sociální potřeby naší doby byly spravedlivě chápány, a nespravedlivé posudky odkládány; kéž pozná náš lid i z této úvahy, že katolické zásady spravedlnosti a lásky jsou nejbezpečnějšími základy moderní společnosti, spokojenosti a blahobytu.

V Praze v červnu 1917.

Spisovatel.

Pojem lichvy.

Slovo *lichva* jest nejasného původu. Někteří učenci naši odvozují je z německého »leihen« čili starogermánského »leihvan«, což znamená půjčovati, a pak povinnost z půjčky vyplývající. Rovnalo by se toto slovo takto vyložené latinskému »usura«, jímž se až do 16. století rozumělo vše, co věřitel žádal od dlužníka mimo půjčenou jistinu, tedy i úrok. Jiní učenci však vysvětlují české slovo »lichva« z kmene slovanského, z přídavného jména lichý, to jest co není rovné, sudé, pak pravé, poctivé; a v tomto smyslu znamená lichva něco nespravedlivého, zisk bezprávně nabytý.

Jako jméno, tak i význam slova »lichva« jest mnohознаčný. Především jest rozeznávati lichvu v užším slova smyslu a lichvu ve významu širším. V užším slova smyslu rozumí se lichvou nespravedlivý úrok z půjčky; a poněvadž jindy nebylo dovoleno půjčovati na úrok vůbec, značila lichva nejen úrok vysoký, nespravedlivý, nýbrž úrok vůbec, jakožto věc půjčkou neodůvodněnou. Půjčkou — v lidové mluvě stejně jako zápůjčkou — jest nějaká věc, kterou věřitel dlužníku postupuje k užití, s tím však závazkem, že dlužník svým časem vrátí či splatí věřiteli věci téhož druhu, téhož množství a téže jakosti. Půjčky dávaly se a dějí často v denním životě a to zdarma. Na př. sousedka vypůjčí se včas potřeby od sousedky 2 bochníky chleba, a také pak stejně velikými a rovnocenné jakosti bochníky dvěma splatí. Kdyby první sousedka však žádala při splacení tří bochníků, bylo by to považováno za nespravedlivé. Ovšem sousedka druhá snad dobrovolně ke splátce přidá nějaký dárek z vděčnosti, v čemž

nikdo nebude hledati ničeho nedovoleného. Podobně v hospodářství mohou nastati případy potřeby půjčky různých věcí, tu obilí, tu náradí, tu menší peněžité zálohy, a v takových případech si dosud naši dobří venkovští sousedé nezištně zdarma vypomohou. Půjčka v nouzi děje se tedy bezplatně, bez vlastního zisku. Tak tomu bývalo vždy, zejména tam, kde život byl pospolitý, kde se pěstovalo malé zemědělství a pastevství, kde nebylo průmyslových podniků, obchodních spekulací a velkokapitálu, vypočítaných na hmotný zisk. V těchto ovšem případech nemohlo a nemůže se žádati, aby k takovým výnosným podnikům někdo zdarma poskytoval půjčky, a zejména lidem cizím, neboť tu nejde již o pouhou půjčku v nouzi, nýbrž o půjčku produktivní. Tento dvojí pojem půjčky a tím i pojem lichvy, můžeme sledovati v minulosti i v našich dnech.

Bohatší pomáhali vždy chudším svým soukmenovcům v jejich potřebě dary a bezúročnými půjčkami, od cizinců však požadovali jistou úplatu mimo půjčenou část. Rovněž v záležitostech obchodních spekulací nebylo důvodu, proč by se nesměla přijímati úplata z půjčky. Tento pojem potvrzují nám slova, která čteme v 5. knize Mojžíšově (23. 19.-20.) čili Deutoronomiu: »Peněz, obilí a jakékoliv jiné věci nesmíš půjčovati na úrok bratru svému, ale (jen) cizinci. Bratru svému půjčíš, *čeho potřebuje*, bez úroku, aby Hospodin, Bůh tvůj, žehnal ti při každé práci tvé.« Tedy potřebuje-li bratr, soukmenovec, čeho ke svému živobytí, má Israelita povinnost půjčiti mu a to bez úroků. V jiném případě nemusí půjčovati, a půjčuje-li, má právo žádati úrok. Tímto příkazem také řídili se Israelité svědomitě, jak později seznáme.

Co tuto bylo vyloženo, platí o předmětech půjčky, které jsou zužitelné, spotřebují se, a neplodí nových cenných hodnot. K takovýmto neplodným předmětům byly v jistých dobách hospodářských počítány i peníze, odtud byla známa zásada již Aristotelova a pak celého středověku »nummus nummum non parit«, t. j. »peníz nerodí peníze«. Z tohoto

hlediska na půjčku a peníze bylo zakazováno bráti úroky z půjčených peněz; a kdo přece na úrok půjčoval, byl lichvářem, hřešil.

Avšak změnéné hospodářské poměry počátkem novověku zdůraznily opět význam peněz, kapitálu, jakožto statku produktivního, plodného, rozlišily hodnotu peněz látkovou a směnnou. Tak staly se peníze vnějšími okolnostmi aspoň nepřímými plodnými. »Peníze« — praví slavný moralista Lehmkuhl — »samy sebou jsou neplodny . . . avšak jakožto prostředku směnnému nemůže jim býti oduznána jistá plodnost«.

Jsou-li však peníze produktivní, plodné, pak jsou dány vnější okolnosti, které ospravedlňují bráti úrok ze zápůjčky, ovšem úrok přiměřený. A tedy podle přirozeného, církevního a namnoze i občanského práva, dopouští se lichvy buď věřitel, který vyžaduje úrok z důvodu pouhé půjčky (což nyní v praxi se vůbec nepříhodí), nebo věřitel, »který žádá na dlužníkovi z půjčky značně větší úrok, než by po zákonu neb obvyklosti žádati směl«. (Vřešťál, Kat. mravouka. XI. 230.) Není však lichvářem, kdo z půjčky bere úrok z důvodů vnějších, a to úrok spravedlivý. Důvody vnější, které ospravedlňují úrok z půjčky, uvádějí se čtyři: nejistota pohledávky, smluvená pokuta z prodlení, vznikající škoda nebo ušlý zisk, a (od 17. století) úrok zákonitě dovolený. O tomto posledním důvodu se sice hádají theologové, zda-li samotén ospravedlňuje bráti úrok, avšak mínění, dovolující bráti úrok, z důvodu zákona světského, jest důvodnější a odpovídá výnosům posv. Officia a posv. Penitenciarie. Jest tedy dnes všeobecně uznáno, že z důvodů vnějších, hospodářských, jest dovoleno bráti přiměřený úrok z půjčky. Kdy však jest úrok přiměřený, spravedlivý? Kolik procent možno spravedlivě žádati? Moralisté rozeznávají trojí úrok: zákonem stanovený, obvyklý v určitém místě a době, a smluvený. Úrok zákonný i obvyklý se pokládá za spravedlivý. Výši však úroku spravedlivého nelze stanoviti nějakým neměnitelným pravidlem; řídí se hospodářskými poměry času a mí-

sta. Tak také odpověděla posv. Penitenciarie dne 18. dubna 1889 na dotaz jistého biskupa, je-li dovolen úrok 8—10%: »Ježto jest nebezpečno na způsob pravidla stanoviti užitky peněz, nechť veled. v Kristu P. biskup žadatel rozhodne věc v jednotlivých případech podle společné praxe, kterou zachovávají v těch místech a dobách lidé svědomití a bohabojní«. Prümmer (Manuale Theologiae moralis, II. 285) na př. praví: »Myslím, že v našich dobách *při pravidelných poměrech* úrok převyšující 10% jest lichvářský a nespravedlivý, poněvadž značně přesahuje výši, která se nabízí v bankách«. Skoro totéž učí Vřešťál (Kat. mravouka, XI. 230) a dodává: »O těžkém a lehkém hříchu lichvářově nerozhoduje však výše procenta, nýbrž peníz přes zákonité neb obvyklé úroky přeplacený. A soudil bych na těžký hřích, dosáhl-li přeplacený peníz asi dvojnásobné výše obnosu, který při krádeži za předmět vztažně značný se pokládá.«

Tím vyložil jsem nejdůležitější zásady o lichvě v užším slova smyslu, o lichvě úrokové, pokud jí rozumíme přijímání příplatku z pouhé půjčky, nebo požadování nespravedlivých úroků. Církevní právo a katolická morálka jeví se v této otázce důslednými, vyhovují hospodářským poměrům každé doby, chráníce při tom spravedlnosti a znemožňujícíe libovůli ziskuchtivých lidí. Kdo by si přál obšírného pojednání o lichvě této úrokové, nalezne vše v brožuře prof. dra Vřešťála: »Lichva a úrok ve světle mravouky katolické«.

Lichvou v širším slova smyslu rozumíme každé smluvní jednání, při němž jeden kontrahent těží z nesnází, lehkomyslnosti a pod. stavu druhého kontrahenta a obohacuje se neodůvodněným, nespravedlivým ziskem. Jinými slovy lichva má místo nejen při půjčce, nýbrž i ve smlouvě jakéhokoliv druhu, zejména při prodeji a nákupu, kde více nebo méně se přijímá než vydává. V tom smyslu dí sv. Tomáš Akv. (Opusc. 73. c. 8.): »Každá smlouva, při které se něco více přijímá než dává, ať v očekávání, ať věčně, jmenuje se smlouva lichvářská«. Zkrátka možno říci, že lichvou jest jakékoliv zneužití nouze bližního k vlastnímu prospěchu. A vlastním

důvodem lichvářské smlouvy jest to, že více se vydává než dostává, čili že jest nerovnost věcí smluvně vyměňovaných.

Předmět ovšem takovéto lichvářské smlouvy může býti velmi rozmanitý, a podle toho můžeme mluvit o různé lichvě. Již Andělský doktor (sv. Tomáš) napsal (Opusc. 73. c. 2.): »Předmětem lichvy se zovou nejen peníze, nýbrž i všechny věci, které mohou býti určeny počtem, váhou, měrou, a které přicházejí v užívání člověkovu«. Jsou to tedy peníze, různé zboží, potraviny, zemědělské plodiny, dobytek, pozemky a pod. Spojíme-li oba uvedené poznatky o podstatě a předmětu lichvy v jedno, můžeme říci, že lichvy se dopouští: Kdo žádá z půjčky nespravedlivých úroků; kdo kterékoliv zboží a potraviny zdražuje uměle nad jejich skutečnou cenu; kdo i jinak nouze bližního zneužívá k vlastnímu, nespravedlivému prospěchu nebo zisku. Podle různých předmětů lichvy mluvíme pak o lichvě úrokové, lichvě pozemkové, lichvě dobytčím, lichvě obilní, lichvě potravinové a j. Ano, mluví se o lichvě ještě v širším smyslu, když zaměstnavatel na př. využívá námezdného poměru, v němž jest dělník, a zkracuje ho na mzdě; když někdo zatají zásoby, aby pak v příhodnější době prodával s ohromným ziskem a pod.

Právnícky a theologicky liší se lichva od krádeže, loupeže a podvodu ve vlastním slova smyslu, avšak uráží spravedlnost a lásku podobně jako tyto zločiny, proto také Otcové často odsuzují lichvu stejně jako krádež, loupež a podvod.

I Písmo sv. rozumí lichvě ve smyslu širším a odsuzuje ji, hroząc tresty lichvářům, a ochranu slibujíc i odměnu utiskovaným a poctivým. Slyšme hlas jeho: »Lichvu a nádavek bral jsi, a lakomě si bližním svým nátisk činil«. (Ezech. 22. 12.) »Kdo shromažďuje zboží a úroky lichvou, shromažďuje je štědrému k chudým«. (Přísl. 28. 8.) »Vysvobodí chudého od mocného . . . z lichev a nepravostí vyprostí duše jejich . . .« (Žalm 71. 12 a 14.) »Kdo skrývá obilí, zlořečen bude od lidí, ale požehnání (přichází) na hlavu těch, kteříž je prodávají«. (Přísl. 11. 26.) »Na lichvu by dal

a více bral: zdaž bude živ? Nebude živ, smrtí umře, krev jeho bude na něm«. (Ezech. 18. 13.)

Takový jest dnes pojem lichvy. Vždy zříme v ní sobeckou zisknost, urážející spravedlnost, i mravní řád lásky. Poněvadž lidé jsou jenom slabí lidé a ne dokonalí andělé, auri sacra fames vždy byla a jest na světě, nikdy se nedostávalo světu sobců a lichvářů. Jejich vynalézavost dovedla vždy nalézt vhodný předmět, z něhož by se dalo lacino těžit. Různé doby poskytly různé příležitosti k lichvářským obchodům v malém i ve velkém. V jedné době převládá lichva úroková, v jiné lichva obilní, někde lichva pozemková, jinde potravinová, jindy zase látková, kapitalistická, monopolová atd. Řád právní i mravní také zaujal vždy své stanovisko k jednání lichvářskému v různých krajinách. I my poznáme nejlépe pojem a zlobu lichvy, popatříme-li na ni ve světle dějin a dnešní zkušenosti. Proto uvedeme si nyní na paměť nejdůležitější zjevy lichvářské v minulosti a současnosti.

Lichva ve světle dějin.

Lichva souvisí vždy s hospodářskými poměry a názorem na soukromý majetek. V nejstarších dobách patriarchálních byl život hospodářský jednoduchý, nebylo zvláštních potřeb, jaké má dnešní člověk; půda, chov dobytka, výměna některých výrobků domácích za cizí uspokojovala patriarchální rodinu, jejíž členové měli rovné právo na užitek společné práce. Čím více se rod rozčleňoval a osamostatňoval, tím větší nastávala dělba majetku a práce. Ve společnosti lidské utvořily se kmenové jednotky, státní celky, rozmanitost majetku soukromého, rozmanitost práce; nastala čilejší výměna výrobků, nutnost peněz jakožto prostředku výměny, vznikl jakýsi průmysl a obchod. Slabší ve společnosti upadali v hospodářskou a pak i osobní závislost na silnějších družích, čímž vznikalo na jedné straně bohatství, na druhé chudoba, v rukou jedněch byla moc, druzí byli téměř bezmocní.

Jestliže tato společnost zapomněla na božské a ethické zásady o bratrství všech lidí a vzájemné pomoci, pak vytvořila právo kruté, individualistické, bez mravních a božských základů, právo, které zná povinnost zákona, nikoliv lásky, které dovoluje užítí i zneužití vlastního majetku, které dovede nakládati s ubohým člověkem jako s věcí denního obchodu.

Než přirozený cit lidskosti vzpírá se vždy v srdcích šlechetných proti takovéto právní bezohlednosti a velí pomáhati nuznému bratru. Stvořitel pak zvlášť bděl nad svým vyvoleným národem, aby neupadl do ethické a právní bídy národů pohanských.

Máme-li toto na mysli, pochopíme dějiny, které nám vypravují o vzdělaných národech a jejich ethicko-hospodářských poměrech, kde právo vyžítkuje nouze slabších, kde přední myslitelé odsuzují hrabivost bohačů a žádají pomoci nezištné pro chudší jednotlivce. Když sledujeme ethické a hospodářské poměry minulosti, žasneme, jak mnoho společného měly doby dávno zašlé s našimi ethicko-hospodářskými poměry; nejmodernější způsoby bohatnutí v naší době, objeví se nám i v minulosti v jiné podobě a pod jinými jmény; jako dnes kapitál ovládá svět a lichva se skrývá v nejrozmanitějších akcích obchodních, tak i jindy lichva za pomoci kapitálu dovedla shromažďovati peníze a jimi vládnouti světu bez ohledu na mravnost a svědomí.

Na doklad těchto myšlenek všimněme si nyní některých význačných svědectví, o hospodářských poměrech a lichvě národů vzdělaných.

U národů východních v době historické máme již značně vyvinutý hospodářský a obchodní život; nalézáme u nich pojem půjčky, úroků, lichvy a to vedle peněz zvláště v obilí a zboží. Ve staré Babylonii byl znám úrok z půjček, a to při penězích 20 proc., při obilí až 33 proc. V Egyptě byl odedávna přijímán úrok z půjček, ale byl pokládán za věc nedovolenou. Tak si vysvětlujeme nápis na hrobě egyptské ženy: »Nekonala jsem půjček na úrok«. Ve styku s cizinci, zejména s Féničany, byla ovšem dovolena lichva Egyptanu ať při půjčce peněžní nebo při obilním obchodu.

V Egyptě máme také příklad prozíravé politiky hospodářské vládní za doby Josefa Egyptského. Tento vladař, rodem Israelita, postřehl z vnuknutí božího nutnost zásobování a státních obilních ústředen v době nadbytku pro případ neúrody a nouze. Jak vypravuje 1. kniha Mojžíšova, zřídil Josef Egyptský veliké obilní ústředny, v letech nadbytku zkoupil přebytečné zásoby obilí a zde pečlivě uložil. Když pak nastala neúroda, nouze a hlad v zemi i v okolních krajinách, kázal Josef otevřítí své zásobárny a prodával obilí Egyptanům i cizincům nejprve za peníze, a když již

neměli peněz, za dobytek, a konečně i za pole, čímž velká část půdy v Egyptě se stala majetkem státním. Král sice ponechal pozemky dřívějším majitelům v užívání, ale musili mu za to odváděti pětinu sklizně. Tak čilé hospodářské a obchodní poměry byly v Egyptě, odkud si mnohé osvojili Israelité, i Řekové a později Římané.

Israelité v době patriarchů zachovávali zřízení komunistické, živili se rolnictvím a pastevstvím, k obchodům nemajíce příležitosti. Když se nastěhovali do Egypta, i tam v krajině Gessen zachovávali svou kmenovou jednotnost, vzájemně se podporovali, pěstující chov dobytka a rolnictví. Když pak je Mojžíš vyvedl z Egypta do Palestiny, rozkázal jim ve jménu Božím, aby si stále vzájemně pomáhali v potřebách, zakázal jim sňatky s cizinci, zakázal bráti úrok z půjčky od nuzných soukmenovců, avšak dovolil jim přijímati úrok od cizinců. O tom svědčí slova Deutoronomia výše uvedená, jakož i jiná místa knih Mojžíšových. Čteme tu na př.: »Půjčíš-li peněz někomu z mého lidu, chudšasovi, který s tebou bydlí, nebudeš na něho nastupovati jako vydřiduch, aniž ho vymáháním úroků budeš utiskovati«. (Ez. 22. 25.) Nebo: »Zchudne-li bratr tvůj... ujmi se ho... Neber od něho úroků, nic více, než jsi půjčil... Peněz svých nebudeš mu půjčovati na úroky a z (půjčeného) obilí nebudeš žádati poplatku«. (Lv. 25. 35-37.) Podle těchto nařízení měl Israelita povinnost pečovati o svého chudého soukmenovce, byl povinnen půjčiti mu obilí nebo peníze a to zcela zdarma. Pro obchodní spekulace ovšem platily zásady jako pro půjčky cizinci.

Než v pozdější době asi jednotlivci nezachovávali těchto přikázání a brali úrok i od chudých bratří, proto čteme častěji v knihách prorockých i žalmech výtky vyvolenému národu pro lichvu. A nejen lichvy úrokové se dopouštěl lid israelský, nýbrž i lichvy potravinové, jak jasně, spolu i přísně hlásá Písmo sv., jehož hlas měl by býti i dnes výstražným: »Kdo skrývá obilí, zlořečen bude od lidí, ale požehnání na hlavu těch, kteříž je prodávají«. »Na lichvu by dával a více

bral . . . krev jeho bude na něm«. V době zajetí brali Israelští úrok tehdy přiměřený 12 proc. Doba po zajetí babylonském neodstranila úroku, ač se o to snažil Nehemiáš, za to však změnila hospodářské poměry židů. Židé v této době začali pěstovati světový obchod, seznámivše se s kulturou východní a řeckou, později římskou. Židé, roztroušeni do celého vzdělaného světa antického, uplatnili svůj vliv ve střediscích vlády, kultury a obchodu, na př. v Alexandrii a v Římě, majíce v rukou většinu světového obchodu i peněz. I v diaspoře zachovali svou národnost a jednotnost, žili a vdávaly se jen mezi sebou, nikdy nesplynuli s národem; mezi nímž žili, v jeden celek. Odvyknuvše nyní práci zemědělské a většinou i práci řemeslnické, obchodovali tím, co se právě hodilo. Majíce stálé spojení mezi sebou, dovedli v čas potřeby sehnati na jedno místo značnou část hotových peněz, jimiž mohli provést obchodní a bankovní obraty, jiným skoro nemožné. Kdo potřeboval hotových peněz, věděl, kde je nejsnáze obdrží; židé půjčili, ale ovšem za jistých záruk a na dobrý úrok. Nemuseli si při tom činiti výčitek svědomí, neboť jejich zákon dovoloval jim bráti úrok od cizích, a pohanská společnost řecká a římská byla tehdy úrokům a lichvě až příliš zvyklá.

Všimněme si nyní lichvářských poměrů u Řeků a Římanů, zejména v době císařské! U Řeků byl již v dávných dobách úrok dovolen, jen výše jeho byla nestejná v různých obcích a dobách; nejobyčejnější úrok u Řeků ve starší době byl 10 proc. Že ani v Řecku neomezila se lichva na půjčky peněžité, snadno se domyslíme; vždyť řecký obchod byl velmi čilý, s obilím a různým zbožím dalo se dobře lichváciti. Není zajisté bez zajímavosti, že největší řečtí myslitelé Aristoteles a Plato odsuzovali lichvu i úrok velmi ostře. Aristoteles usuzuje (Polit. I. 3.), že při úrokování peněz plodí peníze, což prý jest proti přirozenému právu. Plato pak (Zákony, 5.) prohlašuje, že lichva hubí stát mravně i sociálně, ana bohatým lenochům poskytuje pohodlí, kdežto chudé vrhá v porobu.

U Římanů vyvinula se lichva neobyčejně rychle a zašla v úžasné věci, z nichž se mnohé velmi podobají lichvě moderní doby. Zprvu byla i u Římanů půjčka bezúročná, úrok se přijímal jen od cizích přistěhovalců; avšak záhy úrok zachvátil i Římány a vystupňoval se v lichvu. Výše úroků byla různá. Zákony dvanácti desk dovolily úrok $8\frac{1}{3}$ proc.; později byl obvyklý úrok 1 proc. měsíčně, čili ročně 12 proc., avšak stupňoval se na 2 proc., čili 24 proc., pak 36 proc., ano až 5 proc. měsíčně, čili 60 proc. Mnozí slavní mužové zavrhovali sice theoreticky tak vysoký úrok, avšak i sami jej přijímali a svým přátelům trpěli. Verres půjčoval na př. na Sicilii na 24 proc., jeho nepřítel, Cicero, jsa vládcem Kilikie, stanovil maximum úroku na 12 proc., avšak neodvážil se vystoupiti proti Brutovi, jenž požadoval 48 proc.

Peněžní obchody této doby římské nezačínají si mnoho s našimi kartelovými a trustovými obchody; bursovní obchody a spekulace, monopoly nákupu a prodeje, milionáři a úpadky firem a bankovních domů byly tu tak dobře známy jako v době moderní. Politické a válečné zápletky hned tu působily na bursu a veškeren hospodářský život jako dnes! A spekulanti, velkokapitalisté, velkoobchodníci, římsští publikáni, milionáři, židé, dovedli se vpraviti do situace, shromáždili zboží monopolem a stanovili (určili) sobě přiměřené ceny. Byly ovšem také zákony proti lichvě, ale ničeho nez mohly, ježto jim scházel ethický základ a provádění zne- možňovala hospodářská nutnost a nouze o věci denní spotřeby.

Pojem vlastnictví byl tu rozhodně individualistický. Každý měl plnou volnost užití i zneužití svého majetku, a neměl povinností k chudšímu sploubratru. Majetek byl zákonem přísně chráněn; nemovitosti byly pod ochranou boha Termina (mezí) a porušení hranic polních bylo svatokrádeží. Krádež movitého zboží byla krutě trestána i smrtí. Dlužník byl nucen zaplatiti; nemohl-li, směl býti uvězněn i prodán do otroctví. O povinnostech mravních k bližnímu, o lidském bratrství, svépomoci, o lásce k nuzným nevěděl

římský člověk. Tyto jednostranné poměry ethicko-hospodářské stejně nešťastně doplňovaly poměry sociálně-oekonomické. Již dávno zmizela u těchto Římanů dřívější prostota, láska k rodné půdě, řemeslné a zemědělské práci, zmizela bývalá protiva mezi aristokracií a demokracií; a jejich místo zaujala na jedné straně plutokracie velikých obchodníků, bankéřů, agrárních velmožů, na druhé straně nepřehledná řada otroků a lidu, který žádal a spokojil se, měl-li »panem et circenses«, chléb a zábavu. Státu a vládě šlo vždy o to, aby lid měl chléb, proto dováželo se obilí z Egypta a Sicílie, mělo nižší cenu než obilí domácí, čímž upadalo zemědělství ve vlastní Italii, a množily se řady proletariátu. Císař Aurelián na př. píše Flaviovi Arabianovi, prefektu výživy (annonae): »Nic nemůže býti utěšenějšího nad římský lid nasycený«. Za těchto poměrů ovšem vládly všude peníze a lichva. Publikáni čili nájemci státních daní, pozemků a monopolů všeho zboží, plnili si kapsy bez ohledu na zákony nebo mravní řády. V tomto světle chápeme výroky, jako Liviův: »Kde jest publikán, tam buď neplatí obecní právo, buď není svoboda druhů«. Nebo výrok Jugurthův: »Ó, město prodajné a ke zkáze zralé, najde-li kupce«. (Sallustius, Jug. 25.) Vpravdě mohl o této společnosti napsati Tertullián: »Duši pro peníze dají«. (De patr., 8.) —

Lid spokojil se, měl-li chléb a zábavy, bouřil se však a ohrožoval sociální pořádek, jakmile se mu čeho nedostávalo. Proto vůdcové lidu, jako Gracchové, vymohli lidu materiální výhody, a vlády hleděly zachovati si přízně lidu častými zábavami. Císař Aurelián hodlal dávat lidu i víno a chtěl k tomu účelu zřídit vinice; avšak prefekt pretoriánů ho upozornil: »Dáme-li lidu římskému i víno, nězbývá, než abychom mu dávali i kuřátka a husy«. Ovládly tudíž římský hospodářský život zásady liberalismu bez ethického podkladu a bez vzájemné lásky. Právo a ethika byly tu v hrozném vnitřním rozporu.

Do vylíčeného ethicko-hospodářského prostředí židov-

sko-řecko-římské kultury vstupuje nyní ideální, vše obrozující a jako kvas hnilobu pohanství pronikající křesťanství se svými zásadami lidské rovnosti, bratrství a vzájemné lásky. Budujíc na ethických základech Bohem daných, doplňuje zákonodárství starozákonní a zmravňuje pohanské pojmy o životě společenském.

Křesťan stejně jako Israelita nebo pohan uznává právo soukromého vlastnictví, avšak nikoliv výlučné; ví, že jest spíše správcem majetku, z něhož musí žít i chudý spolubratr. Uznává tedy křesťan povinnost pomáhati ze svého majetku jiným nezištně, z lásky, a to nejen přáteli, nýbrž i nepříteli, neboť všichni lidé před Bohem jsou bratři. Jest přirozeno, že v křesťanství nemůže míti místa lichva, zneužití nouze bližního k vlastnímu prospěchu. Tyto zásady doloženy jsou jasně Písmem sv., sv. Ocové a spisovatelé církevní je jadrně rozvádějí, církevní synody rozhodně je provádějí. Vizme aspoň některé příklady!

Na počátku lidstva odevzdal Bůh lidem přírodu, aby ji ovládali, z ní těžili, z ní potravu přijímali. »Naplňte zemi, podmaňte ji a panujte nade všemi živočichy... Hle, dávám vám semenonosné rostliny, cokoliv jich na zemi jest..., abyste je měli k potravě«. (1. Mojž. 1., 28-29.) Slova Boží platí pro všechno lidstvo, všichni mají právo na výživu. Soukromý majetek jest sice dovolen a právní, avšak majetník nesmí zapomínati, že Bůh jest jeho dárce, že jej stvořil k potřebě i jiných. Proto jest povinností majetnickovou, aby za jistých okolností přenechal svůj majetek i jiným, třeba i zcela zdarma, má totiž udělovati almužnu. Podobně, ocitne-li se kdo v naléhavé nouzi, smí si vzít věc cizí i bez vůle majetnickovy, aby zachoval svůj život. To jest zákon boží a přirozený, ne lidský. Rovněž tak nemůže člověk zcela libovolně nakládati s majetkem, nemůže ho ničiti neb nechat přijíti na zmar, a přenechává-li ze svého vlastnictví co bližnímu, nesmí žádati náhrad libovolných, nýbrž spravedlivých. Proto ani nesmí člověk bližnímu v nouzi odeprít pomoci, ani nemá práva z půjčky žádati od chu-

dáka úroky. Tak soudí křesťanská ethika na základě práva přirozeného a božího.

Tuto ethicko-hospodářskou zásadu potvrdil Ježíš Kristus. Vzpomeňme jen příběhu o milosrdném Samaritánu, kde všichni lidé jsou prohlášeni bližními a velí se jim pomáhati v nouzi; připomeňme si vypravování o bohatci a chudém Lazarovi, podobenství o bohatém statkáři, který mnoho nashromáždil, a když chtěl toho užívat, zemřel, všude se zdůrazňuje povinnost pomáhati chudým a statek pozemský považovati za pouhou půjčku boží, již máme jen k dobru užívat. »Tomu, kdo tě prosí, dej, a od toho, kdo chce vypůjčiti si od tebe, neodvracuj se« (Mat. 5. 42.), velí Kristus. Že pak se má dáti půjčka nezištně, zdarma, a přátelům i nepřátelům, o tom poučuje Pán slovy: »Milujte nepřátele své, dobře činite a půjčujte nic (nazpět) nečekajíce«. Těmito výroky Spasitel určil povinnosti křesťanovy k chudším a potřebným, zakázal od nich bráti úrok z půjčky. Znal však Kristus lichvářské obchody své doby, znal produktivnost peněz v obchodech a také zaujal své stanovisko. Přišel hledat ztracených ovcí, proto vstoupil do domu lichvářského publikána Zachea. A Zacheus vyznal: »Oklamal-li jsem koho v čem, navrátím čtvernásob«. Spasení stalo se domu Zacheovu. Jako Zacheus, tak i jiní nespravedlivě se obohacovali lichvářskými obchody, jež Kristus odsuzuje a přivádí k navrácení nespravedlivě získaného statku. V podobenství o hřivnách vypravuje Kristus o pánu, jenž odevzdal svým služebníkům statek svůj, hřivny peněz. Služebníci dva »těžili« jimi, a vyzískali nových peněz; třetí služebník nechal hřivnu ležeti. Vrátiv se pán, pochválil prvé dva, ale třetího potrestal, že hřivnou netěžil, že jí nedal penězoměncům, aby nesla užitek. V tomto podobenství sice Spasitel neschvaluje přímo peněžních obchodů, ale také ne odsuzuje výtěžku, poctivou pílí z peněz nabytého.

Kristus však prohlásil také: »Nemůžete zároveň sloužiti Bohu a mamoně«, (Luk. 16, 13.), čímž ukázal, jak

nebezpečno jest zabývati se peněžními záležitostmi, na zisk vypočítanými obchody.

Tyto zásady o majetku, půjčkách, úroku, lichvě a obchodních spekulacích spatřujeme i v dalším vývoji křesťanské sociologie a ethiky.

Vizme stanovisko církevní v prvních stoletích!

Soukromé vlastnictví se všeobecně uznává a hříchem jest krádež a každé poškozování cizího majetku. Má tedy každý právo užívatí svého majetku, těžiti z něho, smí disponovati plodinami svých pozemků. Avšak není právo toto výlučné, neomezené jako ve společnosti pohanské, nýbrž jest omezeno povinnostmi k bližnímu i k Bohu; majetek soukromý má býti plodným na skutky milosrdenství a lásky, má býti považován za dar boží, s nímž jest zacházeti podle zásad božích, spravedlnosti a lásky. »Nezapovídá se bohatství poctivé« --- píše Klement Alex. --- »nýbrž bohatství nepoctivé a nenasytné«. Na povinnosti k bližnímu častěji upozorňují sv. Otcové a spisovatelé církevní, zdůrazňující rozdíl křesťanského názoru a pohanského. Výmluvný Laktancius píše: »Změnu času a odstranění spravedlnosti jest posuzovati ne jinak, než jako odpad od božského náboženství; toto jediné působí, aby člověk člověka měl rád a uvědomil si, že jest s ním spojen poutem bratrství — neboť všem jest týmž otcem Bůh — aby se sdílel o dobrodiní Boha a společného otce s těmi, kteří jich nemají, aby nikomu neškodil, nikoho neutiskoval, hosti nezavíral dveří, prosebníkům sluchu; avšak, aby byl štědrý, dobročinný.«

Z víry vychází u křesťana láska k bližnímu a dobročinnost, z vědomí, že všichni jsme synové nebeského Otce a uživatelé Jeho dobrodiní. Jsme-li bratři, jako bratři musíme si pomáhati. Ve starobylé »Didaché« (IV. 8.) čteme milé napomenutí: »Neodmítneš nuzného, ale sdělíš se se svým bratrem o všechno; neřekneš, že to tvá věc, neboť, máte-li podíl ve věcech nesmrtelných, oč více ve věcech smrtelných?« Sv. Cyprián zdůrazňuje, že »křesťané (bratři) musejí si vzájemně pomáhati«. Blažen, kdo plní toto přikázání

lásky, nešťasten, kdo netěží z majetku pro nebe, nýbrž úrokem a lichvou sebe obohacuje, tak asi zní úsudek církevních spisovatelů o majetku. »Kdo se zříká věcí pozemských a rozdává je chudým, nalezne nesmrtelný poklad tam, kde není molů, ani zlodějů . . . tudíž ne ten, kdo má a si zachová, nýbrž kdo dá, jest bohat; a dávati, nikoliv míti, činí šťastným,« volá Klement Alex. Ano tuto povinnost svépomoci tak vynášejí někteří, že zdají se popíрати vlastní majetek. »Nic nesmí se nazývati vlastním«, totiž výlučně vlastním ve smyslu pohanského práva, utendi et abutendi, tak vyjadřují se Didaché, Barnabášův list, Justin, Pertullián, ano i Basil a Jan Zlatoústý. Nedivíme se proto, že tato starokřesťanská literatura velmi příkře odsuzuje lakotu, a tím více lichvářské bohatnutí, jaké bylo obvyklé v židovsko-pohanské společnosti tehdejší a hrozí lichvářům tresty božími.

V apokryfní Apokalypsi 80. Petra jest psáno o pekle: »V jiné bažině plné krvavého hnisu a bláta stáli mužové i ženy až po kolena; byli to ti, kdož půjčují a vyžadují úroky z úroků. Dávati almužnu z lichvářského jmění nemá ceny před Bohem. Kommodianus prohlašuje, že lichvář, chtějící nahraditi hřích a dávající část lichvy na dobré účely (při tom však setrvává v lichvářství), nesmí doufati, že jeho dar bude příjemný Bohu. Neboť dává to dar slz (donasti de lacrimis). Klement Alex. píše: »Zákon — (míní Deuteron. 23. 19.) — zakazuje půjčovati na úrok bratru; jmenuje bratra, nemíní pouze toho, kdo jest zrozen z týchž rodičů, nýbrž i toho, kdo jest téže čeledi, téže nauky, a jest účasten téhož Slova; nepokládá za spravedlivé, abychom z peněz brali úroky, nýbrž abychom volnými rukama a myslí se zavděčovali nuzným«. Mluví tedy o bratru duchovním v Kristu a o půjčce nuznému. Cyprián a jiní Otce rozšiřují zákaz úroků pro všechny lidi, ježto všichni jsou v Bohu bratry, ale i tu mají na mysli především půjčky nouzové. Tertullián, Laktancius, Jeroným, Basil, Zlatoústý, Řehoř Divotvůrce, Augustin, Ambrož, Leo Veliký, Řehoř Veliký, všichni odsuzují lichvu jako nespravedlnost proti

zákonu božímu, při čemž mají na mysli Deuteron. 23. 19., Ezechiela 18. 8., Lukáše 6. 35.; lichváře přirovnávají k podvodníkovi, lupiči, ano i ďáblu (sv. Ambrož). Že skutečně mluví Otcové o lichvě čili o úroku a zisku nespravedlivém, přijatém od nuzného chudáka, nikoliv však o zisku peněžními obchody získaném poctivě, dosvědčí nám sv. Řehoř Naz. a Jan Zlatoústý. Řehoř Naz. (Orat. 15.) nazývá lichvářem toho, kdo »ne ze vzdělání země, nýbrž z bídy a nouze chudých připravuje svůj prospěch«. A sv. Jan Zlatoústý (Hom. in Mat.) píše: »Nic není krutějšího a nic hnusnějšího nad častou lichvu lidí. Věřitel hledá zisku ze záhuby jiných a bohatne z cizí chudoby«.

Zdaž nemusíme se skláněti před tak čistou, láskyplnou a hluboce ethicky založenou naukou i praxí církve křesťanské v otázce hospodářsko-sociální? Zásady práva ethicky podepřeného, zásady spravedlnosti a lásky, opravdové svobody — a bratrství, nezanikají dobou, ani zlobou času, týmž zásadám zůstává dosud věrna církev katolická i její upřímní synové a dcery. Rozvoji hospodářskému, průmyslu a poctivému obchodu nikdy církev nebránila, ani nenadržuje žádnému hospodářskému proudu, jen žádá a podle své moci provádí, aby zásady práva přirozeného a božského, spravedlnosti a lásky křesťanské byly zachovávány ve všech odborech lidské činnosti. Vytýká přehmaty laiků i kléru, žádá spravedlnost a lásku od představených i poddaných, chrání právo i mravnost před libovůlí a zlobou lidskou, a tak osvědčuje se stále nejjistější základnou společenské spravedlnosti a spokojenosti. I toto tvrzení dosvědčí nám dějiny.

Příklad pohanů a židů působil částečně i na křesťany. Máme některé zmínky, které ukazují, že již v prvních stolecích laikové i kněží všímali si finančních obchodů. Kniha Philosophumenon, pocházející z II. století, vypravuje (IX. 2.) o Kallistovi, jenž byl jakýmsi prokuristou peněžního ústavu Karpoforova v Římě. Kallist vešel v obchodní styky se římskými židy a ti připravili jej o všechno, ano i obžalovali, že jest křesťanem; nebohý Kallistus byl odsouzen

k nucené práci na Sardinii. Případ ukazuje, že křesťané obchod peněžní poctivý nepovažovali za nedovolený, avšak nedoporučovalo se vydávati se ve smělé podniky, zejména ve spojení s židy. Stalo se, že i klerikové oddávali se obchodním spekulacím i lichvě, což přísně odsuzuje sv. Cyprián (De lapsis) řka: »Mnozí venkovští biskupové v Africe . . . pohrdnuvše božím úřadem, stávají se prokuristy světských věcí; opustivše kazatelnu, zanechavše lid, potulující se po cizích provinciích, honí se po trzích na zboží výnosné; zatím co bratři v církvi hladovějí, oni chtějí míti hojně stříbra, úskočně uchvacují pozemky, opakovaným lichvářstvím množí svůj úrok«.

Není divu, že místní osobní výstřelky lichvářské přiměly církevní vrchnost, aby na sněmech církevních zakázala duchovenstvu lichvářské i jiné obchody, aby odsoudila lichvářské úroky i u laiků, a úrok vůbec z půjček chudině nepřipouštěla.

Jsou to především dekréty sněmů provinciálních nebo nařízení papežská, avšak i sněm všeobecný v Mirei r. 325 vydal zákaz duchovenstvu přijímati úrok z nouzové půjčky. Sněm arlesský r. 314. can. 12. stanoví: »O služebnících božích, kteří berou úroky, rozhodnuto, aby podle Bohem dané normy zdrželi se bohoslužeb«. Nicejský sněm z r. 325. can. 17. nařizuje: »Poněvadž mnozí klerikové, lnouce k lakotě a hanebnému zisku, zapomněli na Písmo svaté, kteréž dí »peněz svých nedal na lichvu« (žalm 14. 5.), a půjčující, vyžadují procent; ustanovil tento posvátný sněm: Jestliže kdo po tomto rozhodnutí bude dopaden, že přijímá úrok z půjčky nebo z jakéhokoli podobného obchodu, aby tím hledal zavržitelného zisku, a také (bude-li dopaden), že půjčuje obilí na výdělek sescupla, nebo se někdo pokusí o jakoukoli věc za účelem hamižného zisku, budiž vyloučen z kléru a sesazen«. Tento kánon je velmi důležitý, neboť zahrnuje v pojem lichvy nejen úrok, nýbrž jakýkoliv nespravedlivý zisk, a mluví pouze o kléru; tedy nepřímou připouští, že laiku jest dovoleno půjčovati na spravedlivý zisk. Po-

dobně se dočítáme o zápovědi lichvy i trestech pro lichvářské duchovní v Apoštolských kánonech, can. 44.: »Biskup nebo kněz nebo jáhen, jenž požaduje úroky od vypůjčova-
telů, buď od toho ustaň nebo buď sesazen«. Stejně odsou-
dily lichvu duchovenstva sněmy provinciální v Laodicei r.
365, v Hipponu r. 393, v Arles r. 443. O laicích nezmi-
ňují se tyto synody, a tudíž můžeme míti za to, že ve IV.
století nebránila církev laikům těžiti z peněz nebo i bráti
přiměřený úrok, jen když se to dalo spravedlivě, bez utisko-
vání nuzného a hříšné spekulace.

Než stávalo se, že tyto meze spravedlnosti a lásky ne-
byly zachovávány a proto vidíme, kterak již ve 4. století
ojediněle, a zejména v 5. století musila církev i stát chrániti
právo a mravnost proti lichvářským spekulantům z řad laiků.

Poprvé se zmiňuje o laicích lichvářích synoda elvírská
ve Španělsku (asi r. 305), stanovíc tento kánon 20.: »Bu-
de-li který duchovní odhalen, že přijímá úrok lichvářský,
ustanovujeme, aby byl sesazen a vyobcován. Dokáže-li se,
že který laik také přijal úrok lichvářský, a napomenut přísli-
bil-li, že přestane a nebude ho více vyžadovati, ustanovu-
jeme, aby se mu odpustilo. Jestliže však setrvá v neřesti své,
jest ho vyloučiti z církve«. Rovněž sněm Katharinský (r.
348) se zmiňuje o laicích. Zvláště však papež Lev Veliký
zakázal lichvu jak duchovenstvu, tak laikům a nazval lich-
váře »nejhnusnějším malomocenstvím lakomství«.

Zákazy uvedené týkaly se lichvy v nejširším slova smy-
slu, nejen úrokové, nýbrž i jakékoliv jiné, zejména pozem-
kové a obilní. Stávalo se, že spekulanti, vládnoucí peněži-
tými prostředky, nejen půjčovali na úrok, nýbrž i využívali
slabosti hospodářské rolníkův a skupovali od nich pod cenou
jejich plodiny, aby je pak sami rozprodávali za ceny pře-
mrštěné; tak vznikala monopolisace obchodu ve skutečnosti.
Proto východořímský císař Zeno v 5. století vydal přísný
zákaz jakéhokoliv monopolisování za účelem zvyšování cen,
a pro přestoupení zákazu stanovil citelné tresty. V dekrétu
výslovně se praví »monopol jakéhokoliv druhu neb předmě-

tu« a za tím účelem, »aby druhy různého zboží se prodávaly ne za menší cenu, než jakou monopolisté mezi sebou stanovili«. Toto nařízení bylo pak v podstatě přijato do zákoníku Justiniánova.

Tak církev potlačovala v prvních dobách lichvářské spekulace a chránila spravedlnost i hospodářský život lidí hospodářsky slabých. Následující doba 6—8 století jest dobou přechodu ze starověku do středověku a nepřinesla zvláštních novot ani v životě hospodářském. Až zase doba Karla Vel. a jeho nástupců jeví pozoruhodná usnesení rázu hospodářského. Všeobecná situace se změnila. Křesťanům byla lichva jakákoliv zakázána a znemožňována novými výnosy synod i Karla Vel. a panovníků světských; avšak židé, všude mezi křesťanským lidem roztroušení a za obchodem do dalekých zemí putující, měli volné ruce, jich se zákony církevní netýkaly a světské málo působily. Tím se stalo, že právě v době Karolinské dařilo se židům výborně v každém směru, zvláště za Ludvíka Pobožného a jeho choti Judity. Tuto dobu nazývá Grätz zlatou dobou židů v Evropě. Jejich rabínové lichvu naprosto dovolovali, ano Maimonides (orel synagogy, † 1204) nemluví již o dovolenosti, nýbrž o zákoně lichvy, řka, že ji Hospodin Deuteron. 23. 20. proto výslovně přikázal, aby veškeré smísení se národa židovského s jinými národy učinil nemožným. Proto židé těžili, půjčovali, kupovali a prodávali, zkrátka lichvařili ve všech oborech hospodářských. Byli netoliko boháčí a kapitalisty, nýbrž i majetníky rozsáhlých pozemků, jež dávali obdělávati křesťanským dělníkům a otrokům, kdežto sami se oddávali svobodně a nerušeně obchodu. Pivozovali čilý obchod potravinami, různým zbožím, látkami, ano i otroky. Mnoho bylo jim dovoleno, co nebylo dovoleno křesťanu, velmožové sami se u nich dlužili i církevní knížata, a židé přijímali nejen úrok, nýbrž i zástavy. Na tyto lichvářské obchody trpce si stěžují spisovatelé středověcí a dějiny vypravují věci dnes skoro nemyslitelné. Bouguet (v *Reweil des historiens des Gaules et de la France*, XV. 642.) uvádí

slova Clunyackého opata Petra o židech této doby: »Koupí za laciný peníz věci velmi drahé. Když noční zloděj odcizí Kristovy kaditelnice i jeho posvátné kříže nebo posvěcené kalichy, uteče k židům, ježto se vyhýbá křesťanům. Nad to, aby tak neřestný obchodní styk zlodějů a židů byl bezpečnější, vyšel zákon již dávny, ovšem vskutku ďábelský, od samých křesťanských knížat, že žid, jestliže věc kostelní nebo — což ještě horší — nějaká posvátná nádoba u žida by byla nalezena, nesmí býti nucen ani vrátiti věc, kterou má ze svatokrádeže, ani vyzraditi zloděje. *Tloustne a rozkoší oplývá žid z toho, za což křesťan se věší*«. Bylo sice zakázáno židům bráti v zástavu věci posvátné, avšak v praksi zákazu nikdo nedbal, i duchovní jim v čas potřeby peněz zastavovali věci posvátné. Nedivíme se, jestliže v této době sv. Bernard pronesl slova, že »lichvařiti« jest totéž, co »po-židovštěti« (judaizare).

Jsouce praktičtí, majíce pohotové kapitál i spojení v různých krajích, monopolisovali židé obchod a ustanovovali ceny zboží. Jejich příkladu, kde bylo to možno, následovali ovšem i mnozí křesťané. V tomto světle pouze porozumíme různým nařízením, která vydaly synody v ranním středověku proti veškeré lichvě. Vizme některá významná rozhodnutí této doby.

V době této provozovala se hojně lichva obilní, potravinová. Majetníci peněz nebo rozsáhlých pozemků skoupili obilí a jiné potřeby životní od chudých výrobců a sami pak stanovili ceny. Proti takovému monopolu soukromému vystoupily synody. Uvedeme pouze výnosy synody frankfurtské z r. 794, kapitulace z r. 806, synodu pařížskou z r. 829, což nám vysvětlí poměry. Otcové sněmu frankfurtského r. 794 v can. 4. ustanovili, aby biskupové bděli nad zdražováním životních potřeb, aby ustanovovali vždy určité taxy nebo ceny pro potřeby životní; podle tohoto usnesení mají býti stanoveny dvě taxy nejvyšší nebo maximální, jedna (vyšší) pro říši vůbec, a druhá nižší pro statky královské,

tak že rolník mohl draže prodávati než držitelé pozemků královských. Maximální ceny byly tu stanoveny na obilí (pšenici, žito, ječmen a oves), později přistoupily i maximální ceny na látky. Toto faktum mluví jasně o cenách lichvářských, jimž se má předejít stanovením nejvyšších cen. Velmi poučné jest kapitulare čili zákon církevně-státní z r. 806. can. 17, jenž odmítá monopolní nákup potravin za účelem zdražení cen, ale dovoluje nutný nákup pro zásobení vlastní. Dekrét zní: »Kdokoliv v době žní neb v čase vino-braní shromažďuje obilí nebo víno nikoliv z nutnosti, nýbrž pro ziskuchtivost, na př. kupuje za 2 peníze mírku jednu a nechává ji, dokud ji opět neprodá za peníze 4 nebo 6 nebo i více, to jmenujeme hanebným ziskem (hoc turpe iucrum dicimus); jestliže však je kupuje pro potřebu, aby sám měl a jiným uděloval, to nazýváme obchodem (hoc negotium dicimus).« Tedy obilní spekulanti pro hanebný zisk skupovali obilí a víno, aby pak ceny zdvoj- i ztrojnásobili. To odsuzuje sněm, ale uznává, že každý má právo a povinnost starati se o výživu svou a svých. Že obilí a víno záhy, již předem se zakupovalo, dosvědčuje nám can. 12. sněmu z r. 809, jímž se zakazuje prodávati víno nebo obilí dříve než dozraje. K takovým smlouvám docházelo hlavně proto, že malí výrobci byli hospodářsky závislí na boháčích, a tak byli nuceni jim své věci přenechávati. Tcmu hledí zabrániti sněm pařížský r. 829, kdež can. 52. se zakazuje, aby bohatí držitelé pozemků nenutili malé rolníky, aby jim prodávali za nejnižší cenu plodiny svých polí, a aby — odňavše jim volnost prodeje — potraviny tak lacino koupené nehromadili, aby je později mohli prodávati za vysokou cenu « Týž sněm (can. 51.) odsuzuje dvojí míru, t. j. podvádění při měření a prodej špatného obilí za dobré. —

Hle, poměry, které se opakují v jiných dobách při lidské nesvědomitosti a ziskuchtivosti. Že takové monopolní obchody stěžovaly nákup a živobytí, jest samozřejmo; papež Innocenc IV. si výslovně stěžuje, že nelze dostati nutných věcí k výživě leč u boháčů, a to stěží. Byly tedy v do-

bě Karolinské a následující dobře tak známy praktiky lichvářské jako v době římského císařství nebo i v době naší.

V následující době křižácké výpravy rozvinuly obchodní ruch, poukázaly na cenu peněz a možnost zbohatnutí. Některá města, zejména Benátky a Janov nabyla velikého bohatství i moci obchodem, židé v této době plně využili svých peněz i zvláštního postavení v křesťanských zemích, peníze nesly užitek. Církevní stanovisko však opíralo se o Aristotelsko-scholastickou nauku o neplodnosti peněz, odtud vysvětluje se nejostřejší zavrhování úroků jakožto příjmu z pouhé půjčky, a znenáhle povolování příjmu z jiného důvodu. Zásadně chrání církve i v této době rolnictví a řemesel, nepřejíc rozmachu velkokapitálu monopolisací obchodu. Občanské právo rovněž se přiklání k názoru církevnímu a zakazuje bráti úroky z půjček, povolujíc jedině židům za jistých daňových podmínek zúročení kapitálu.

Názor scholastiky jest souhlasný s názorem první církve na majetek a obchod. Příkladem budiž nám přední scholastik sv. Tomáš Akv. V summě theologické vykládá nauku o soukromém majetku, ale zároveň zdůrazňuje povinnost sdíletí se o majetek s chudým spolubratrem zdarma a s jinými za přiměřenou náhradu. Tato povinnost jest povinností práva přirozeného i božského, té musí dbáti ve svém zákonodárství církve i stát. Táž se také, smí-li kupec prodávati dražší než koupil a odpovídá, že kupec má právo žádati přiměřený zisk (*»lucrum moderatum«*), jakožto odměnu své práce a pro nebezpečnost, jemuž při obchodování jest vystaven. Z pouhé půjčky nelze však žádati ani úroků ani jiných výhod. To jest zásada, již zůstávají věrní i jiní vnímaví scholastikové, jako Alexander Halský, Albert Veliký, Duns Scotus, všichni členové žebravých řádů, dominikánského a františkánského. Také přední moralista této doby, sv. Antonín florenský nazývá lichvou »zisk z půjčky hlavně žádaný« (*principaliter intentum*). V jakém světle byl lichvář ve středověku i ještě později, ukazují i literární projevy. Dante v 17. zpěvu Pekla věnoval jim vzpomínku, připomíná-

naje, že lichváři sedí v pekle ve žhavém písku s taškami na prsou. A kdo by neznal Shakespearova »Kupce benátského«? Shylok představuje tu velmi pěkně židovského lichváře, který nenávisť svou proti křesťanům žene až do krajnosti, poněvadž mu překáželi v lichvě a ztrpčovali mu braní úrokův. Ovšem, že i nyní židé měli volné ruce i peníze, peněžní banky v Benátkách a Florencii kvetly již ve XII. století, a mnozí křesťané, obcházejíce církevní zákazy, pomocí židů dovedli též s penězi obchodovati.

Církevní projevy proti lichvě byly tu četné, jak od církevních sněmů, tak od papežů. Zákazy lichvy vydaly zejména synody lateránské, sněm lyonský, viemský, částečně i kostnický a tridentský, vedle mnohých synod provinciálních. Papežové, na př. Alexander III., Urban III., Innocenc III., Martin V., Kallist III., přísně odsuzovali lichvu, rovněž biskupové do ní si stěžují. Monopolisace velkoobchodníků se tu opět odsuzuje a hájí svoboda a spravedlnost v otázkách hospodářských. Nebudeme zde unavovati citáty sněmů a papežů, jen některých fakt se dotkneme.

Dekréty synodální i papežské užívají o lichvářích slov jako Otcové v době staré, a stihají lichvu církevními tresty, vyobcováním a odepřením církv. pohřbu; také se leckde ukládají tresty peněžité a zejména povinnost navrátiti zisk lichvou získaný. Již synoda ticinská (r. 850) žádá, aby lichvář vrátil přijatý úrok, a zemřel-li, aby aspoň polovici úroků vybraných dědicové jeho vrátili. Rovněž Ansehn luccký (11. stol.) ve své sbírce kanonů klade lichvářům povinnost náhrady. Za trest lichvářům byla stanovena i ztráta církevních práv a ztráta cti (na př. na sněmu lyonském r. 1274), advokát nesměl obhajovati lichváře, a kdo by byl hájil názor, že lichvařiti není hřích, byl prohlášen za rovna kacíři (velut haereticus puniendus), jak čteme v usnesení sněmu viennského z r. 1311. Zákazy lichvy přijaty byly v této době i do mnohých státních zákonů, jakož i do statut městských, zejména v Německu. Právní věda tehdy byla ovlá-

dána týmiž zásadami jako scholastická morálka, pokud se týče lichvy.

Právě století XV. a XVI. jest bohato na literaturu o lichvě, také u nás býval to oblíbený předmět disertací universitních i kronikářských záznamů. Četné zákazy a rozpravy o lichvě zároveň ukazují, že zákazy byly málo platné, že v praktickém životě kvetla lichva.

Zákaz lichvy nevztahoval se však na jiné podniky rázu peněžnického, nebyla-li v nich skrývána pravá lichva, totiž úrok z pouhé půjčky. Tak se vždy uznávalo, že jest dovoleno dlužníkovi, aby z vděčnosti a nezávazně něco daroval svému věřiteli. Bylo dovoleno zakoupiti si jakýsi roční důchod, bylo dovoleno uzavříti smlouvu společenskou, z níž plynul zisk, bylo dovoleno za spravedlivých podmínek půjčovati na směrky; aby chudí si mohli opatřiti půjčku, byly zřízeny zastavárny. Konečně v 16. století uznávaly se důvody, pro které se směl žádati úrok z půjčky; byly to důvody již výše uvedené, k nimž pak přistoupil důvod zákona občanského. Stanovisko církevní vyložil zejména Benedikt XIV. v encyklice »Vix pervenit« ze dne 1.-11. 1745, jímž dovoluje se úrok, ale nikoliv z půjčky jako takové, nýbrž z důvodů vnějších. Totéž platí dosud, jak již na počátku této práce bylo připomenuto.

Katoličtí etikové a moralisté nové doby zabývají se pak otázkou hospodářskou na širším podkladě sociologickém; vyšetřují, jaká jest povinnost vlády v otázkách hospodářských, kdy ceny zboží jsou spravedlivé, kterak se prohřešují proti svým povinnostem vrchnosti i poddaní. Této otázky se dotkneme v druhé části práce.

Církev nekatolické, evangelické i pravoslavná v podstatě učily totéž o lichvě jako katolická církev. Světské zákonodárství od počátku novověku připouští úrok z půjčky, avšak zpravidla stanoví jeho výši; vyšší úroky se pokládají za lichvu, rovněž jiné hospodářské zneužití nouze nebo lehkomyslnosti bližního jest lichvou, a zákony různě jest stíhána. Daleko by nás vedlo, kdybychom chtěli vypisovati podrob-

něji vývoj církevního i světského zákonodárství o lichvě v nové době; co bylo naznačeno tuto, postačí pro celkový úsudek. Jen některých ustanovení českého a říšského práva rakouského nelze úplně pominouti.

Že v Čechách lichva byla hojně provozována zejména židy v době nejstarší, o tom poučují dějiny naší vlasti. Na lichváře si stěžuje na př. arcibiskup Arnošt, v. provinciálních statutech vykládá zlobu lichvy a nařizuje farářům, aby každý měsíc předčítali lidu tento dekrét a zrazovali věřící od lichvy. V 15. století dovolovala se lichva židům, měšťanům však byla zakázána pod trestem smrti; židé pak brali z kopy grošů 1 groš týdně, ročně 86 a dvě třetiny procenta. Lid se proto jitiřil a chtěl židy vyhnati z království; ale král Vladislav toho nedopustil, »poněvadž se v potřebách zemských hotově nacházeti dávali«, avšak přece r. 1497 nařídil, že židé smejí bráti 20 procent a křesťané 10 procent ročně úroků. Zemský sněm český r. 1543 stěžuje si na velké úroky a ustanovuje, aby v budoucnosti byl povolen úrok 6 procent. Poněvadž i potom hlavně židé provozovali »partyky«, t. j. proti Bohu příliš nenáležitě i podvodné půjčky, zakázal sněm r. 1575 všechny partyky pod trestem cti, hrdla i statku. Rudolf II. setrval při těchto ustanoveních a synoda pražská z r. 1605. totéž zdůraznila, zakázavši též ukládati peníze u židů pro lichvu. Podrobnější zákazy lichvy obsaženy jsou v Obnoveném zřízení zemském z r. 1627. Zde stanoví se nepřekročitelný úrok 6 procent všem bez rozdílu, židům i křesťanům; úrok vyšší jest trestnou lichvou a lichvář za trest ztrácí celou jistinu. Lichvou se tu rozumí i poškozování bližního při smlouvách vypočítávají se druhy lichvy, na příklad, kdo prodá druhému předmět za cenu, která by více než dvakrát převyšovala hodnotu předmětu, lichváří. Toto zásadní rozhodnutí o zákonitém úroku a lichvě bylo pozdějšími patenty až do Josefa II. obnovováno a doplňováno. Tak patenty Leopolda I. z r. 1661 a 1666 ukládají královským prokurátorům, aby vystupovali proti lichvářům beze všeho ohledu. R. 1679 opět se zdůrazňuje

úrok přípustný jen 6 procent. Patentem Marie Terezie ze dne 26.-4. 1751 nařizuje se přísné stíhání lichvy a trestní zákoník z r. 1769 stanoví ztrátu cti pro ty, »kteří lichvářskými obchody zeslabují a vyssávají naše poddané«. Obrat nastal. r. 1887 za Josefa II. Tehdy liberalismus zvítězil i na poli hospodářském, dne 29.-1. 1787 vydán patent, jímž zákony o lichvě byly zrušeny. Od r. 1787 do r. 1803 naše zákonodárství neznalo lichvy jako trestného skutku, braní přemrštěných úroků mělo za následek pouze jejich nežalovatelnost. Avšak již r. 1803 vydal František II. patent proti lichvě, jímž úroková míra stanovena na 5 až 6 procent, a lichva prohlášena trestným činem. Stav tento trval v podstatě do r. 1866. Od r. 1868 do 1881 lichva byla zase uvolněna, nebyla míra úroková stanovena a nebylo trestu pro lichvu. Dne 28. května 1881 vydán znovu zákon proti lichvě, platný pro všechny země rakouské, jenž trval do 19. října 1914. Zákon tento rozeznával dva stupně lichvy, jednak přečin lichvy, jednak přestupek lichvy, jímž vnitřní svou povahou jest podoben též t. zv. dardanariát, t. j. přestupek podle § 482. trest. zák.

Podstata dardanariátu, nazývaného tak po středověkém kouzelníkovi Dardanovi, záleží v tom, že živnostník zatají zboží, jež má na skladě a jež náleží k nevyhnutelným potřebám denní výživy, aneb se zdráhá zboží to prodati, počítaje, že v nastalé tísní docílí vyšších cen. Dardanariát jest u nás trestný jako přestupek podle § 482. tr. z. Dopustiti se ho může toliko živnostník, zvláště obchodník, nikoliv výrobce, na př. rolník, který tímtež úmyslem veden, neprodá obilí jím sklizeného; při tom musí jíti o předměty, náležející k nevyhnutelným potřebám denní výživy, na př. o mouku, brambory, uhlí a pod.

Takové byly u nás právní normy o lichvě v době před válkou; naprosto nemohly zameziti vykořisťování obecnstva nesvědomitými spekulanty, tím méně mohly vystačiti v době válečné. Proto doba válečná vynutila si řadu nařízení, aby se čelilo lichvě.

Lichva a úřední opatření v době válečné.

Všechny války byly provázeny lichvařením a zdražením všech životních potřeb. Vždyť lichvářská spekulace může tu těžiti z rozčilení obyvatelstva a z nestálosti hospodářských poměrů; válkou výroba nutně se zmenšuje, kdežto spotřeba stoupá, při malé nabídce značně stoupá poptávka, a tím nutně ceny všech předmětů spotřebních se zvyšují. S tímto počítala i vláda při vypuknutí světové války a učinila záhy opatření, jež pokládala za prospěšná. Dne 1. srpna 1914 bylo vydáno zvláštní císařské nařízení, které upravilo na dobu mimořádných poměrů, vyvolaných válkou, zásobování obyvatelstva nepostradatelnými předměty denní spotřeby a zavedlo nový, dosavadnímu trestnímu právu neznámý trestný čin, t. zv. vyhánění cen do výše. Později byl císařským nařízením ze dne 12. října 1914 č. 275 ř. z. zrušen dosavadní zákon o lichvě a nahrazen přísnějšími předpisy o lichvě, jež vešly v platnost dnem 20. října 1914. O těchto dvou nařízeních, velmi důležitých v celé naší otázce, musíme se poněkud širěji zmíniti. Císařské nařízení rozeznává lichvu trestnou i lichvu beztrestnou. Beztrestná lichva má pouze za následek neplatnost lichvářské smlouvy. Má místo tato lichva při každé smlouvě, při níž někdo vykořistí lehkomyšlnosti, tísně, mdlého rozumu, nezkušenosti neb rozčílenosti druhého tím způsobem, že sobě neb třetímu dá slíbiti neb poskytnouti za své plnění takové protiplnění, jehož majetková hodnota jest v nápadném nepoměru k hodnotě jeho plnění. Při tom zdůrazniti dlužno dvě věci: Každá vykořisťovací smlouva je lichvou a v důsledku toho neplatnou, ne tedy pouze smlouva úvěrní. Charakteristikon lichvářské smlouvy je

nepoměr vzájemných plnění, kterážto otázka v každém případě bude musiti býti zvláště posuzována. Rozhodně však k nepoměru stačí nepoměr menší než $\frac{1}{2}$, poněvadž lze v případě nepoměru více než $\frac{1}{2}$ vystačiti často předpisem §§ 934. a 935. obč. z. o zkrácení přes polovici ceny. Neplatnost smlouvy působí, že musí každá strana vrátiti druhé straně vše, co od ní z neplatné smlouvy k svému prospěchu obdržela; zvláště nutno vrátiti peněžité platy se zákonnými úroky ode dne přijetí, dále nutno vrátiti odevzdané věci aneb nahraditi jich cenu s připočtením nutných a užitečných nákladů na věc vynaložených, jakož i s připočtením přiměřené náhrady za používání a znehodnocení věci v mezičase. Tyto předpisy o neplatnosti lichvářské smlouvy vztahují se též na právní jednání předsevzatá před 20. říjnem 1914, pokud nebyly nároky vzešlé z těchto jednání před tímto časem splněny aneb soudním rozhodnutím neb jiným exekučním titulem (na př. soudním smírem) zjištěny.

Trestnou je nyní úvěrní lichva tenkrát, když někdo úmyslně při poskytování neb prodlužování úvěru vykořistí něčí lehkomyšlnosti, tísně, mdlého rozumu, nezkušenosti neb rozčilenosti tím způsobem, že sobě neb třetímu dá slíbiti neb poskytnouti za své plnění takové protiplnění, jehož majetková hodnota jest v nápadném nepoměru k hodnotě jeho plnění, dále když někdo zúmyslně lichvářské pohledávky nabude, aby ji uplatňoval aneb na jiného převedl, jakož i když někdo úmyslně lichvářskou pohledávku uplatňuje aneb na jiného převádí. Sazba trestní na tyto jednoduché případy přečinu lichvy jest tuhé vězení v trvání tří měsíců až jednoho roku. Pachatel, který lichvářské jednání zakrývá, který si splnění lichvářského prospěchu dá utvrditi přísahou, čestným slovem aneb jiným ujištěním, aneb který si o pohledávce dosud nevzniklé opatří exekuční titul, jakož i ten, kdo tímto způsobem povstalé aneb ujištěné lichvářské pohledávky nabývá, aby ji uplatňoval aneb na jiného převedl, aneb ji uplatňuje aneb na jiného převádí, konečně ten, kdo opět a opět aneb po živnostensku lichvu peněžní neb se zbožím

provozuje, má býti pro přečin lichvy potrestán tuhým vězením od 6 měsíců do 3 roků. Pachatel, který lichvu peněžní neb se zbožím po živnostensku provozuje a větší počet osob těžce poškodil, dopouští se dokonce zločinu lichvy a má býti potrestán žalářem od 1 do 5 let. Lichva se zbožím v tomto nařízení záleží v tom, že někdo zúmyslně a po živnostensku při uzavírání, měnění neb prostředkování právního jednání, jež má za účel nabytí neb zcizení nějaké věci neb nějakého práva, vyžítkuje lehkomyšlnosti, nouze, slabého rozumu, nezkušenosti neb rozčilenosti druhého tím způsobem, že sobě neb třetímu dá slíbiti neb poskytnouti protiplnění, jehož majetková hodnota je v nápadném nepoměru k hodnotě jeho plnění. Ve všech případech odsouzení pro zločin nebo přečin lichvy může býti uznáno vedle trestu na svobodě též na pokutu peněžitou až do výše 20.000 K; také může býti vysloveno vyhostění odsouzeného. Přeměna pokuty peněžité na vězení bude se díti podle rovnice $10\text{ K} = 1\text{ den}$. Odsouzení pro přečin lichvy bude míti i nadále působnost jako odsouzení pro přestupek podvodu. Účinná lítost nečiní lichvářské jednání beztrestným; nanejvýše bude při výměře trestu polehčující okolností. Lichva může býti nyní spáchána i na obchodníkovi; ustanovení toto zvláště dlužno vítati, poněvadž zkušenost ukázala, že úvěru potřební obchodníci byli více než příslušníci jiného stavu vydáni lichvářům na pospas. Trestní soud má na žádost poškozeného zároveň s odsouzením pro lichvu prohlásiti příslušné právní jednání za neplatné a stačí-li k tomu výsledek trestního jednání, má prohlásiti i další právní následky neplatnosti smlouvy; nepostačily-li by však výsledky trestného řízení k výroku o právních následcích neplatnosti právního jednání, má poukázati obě strany na cestu práva civilního, při čemž získaná snad jistota se zachovává. Na žádost trestního soudu, u něhož jest zavedeno řízení pro lichvu, má civilní soudce přerušiti řízení, jež by o pochybném nároku u něho se projednávalo. Na dobu přerušeni civilního řízení může býti podle uvážení soudu k zajištění nároku povoleno proza-

tímné opatření aneb, byl-li exekuční titul již vydán, dokonce zajišťovací exekuce.

Dosavadní přestupek lichvy nazývá se nyní vykořisťováním čestného slova a je upraven poněkud odlišně od dosavadního práva. Dá-li si někdo od jiného, pro něhož zrušení čestného slova mělo by za následek ztrátu veřejného úřadu neb služby, splnění závazku z úvěrního jednání slíbiti čestným slovem neb jiným ujištěním, má býti soudně potrestán pro přestupek tuhým vězením v trvání od 1 týdne do 6 měsíců. Kromě trestu na svobodě může býti vyřčena též pokuta peněžitá do 2000 K a vyhoštění. (Ottův Obchodní slovník.)

Předpisy trestního zákona o dardanariátu zůstaly. Trestá se po prvé pokutou peněžitou od 20—100 K, po druhé pokutou dvojnásobnou, po třetí ztrátou živnosti. Zavdal-li však podnět k veřejným nepokojům, má býti hned po prvé uznáno na ztrátu živnosti; dopustil-li se někdo dardanariátu v dobách pohnutých, má býti, není-li jeho jednání přímo zločinem, potrestán, kromě ztráty živnosti, měsíčním až šestiměsíčním tuhým vězením. (§ 484. tr. z.). —

V dějinách lichvy s potravinami jest veliké důležitosti císařské nařízení z 1. srpna 1914 o ustanoveních pro zásobování obyvatelstva. Úřední list provází nařízení touto úvahou: Poněvadž vláda neměla doposud žádné dostatečné legální opory, aby mohla vystoupiti proti politováníhodným zjevům v zájmu spotřebitelův a veřejného pořádku s veškerým důrazem, ukázalo se býti nutným vydati zákonná nařízení, která stíhají trestem lichvu potravinovou, zabraňují nezdravé spekulaci s nezbytnými předměty spotřebními v této vážné době a zabezpečují nerušené zásobování obcí. Tento cíl sleduje císařské nařízení ustanoveními, která pro poměry, vyvolané mimořádným válečným stavem, pečují o zaopatření obyvatelstva nezbytnými předměty spotřebními. Císařským nařízením přiznává se zemskému politickému úřadu právo, naříditi kdykoliv přijetí v zemi se nalézajících zásob nezbytných předmětů spotřebních, jimiž se rozumí zboží, které jest

k ukojení nutných potřeb životních pro člověka a potraviny pro domácí zvířata a nechati zásoby prohlédnouti. Pro výrobce, obchodníky, skladiště a jiné dopravní podniky, které mají nezbytné předměty spotřební v zásobě, anebo mají je v uschování pro jiné, stanoví se povinnost po nařízení okresního úřadu politického oznámiti množství a druh zásob ve stanovené lhůtě. Porušení tohoto povinného oznamování trestá se v administrativním řízení trestním podle uvážení politického úřadu buď peněžitou pokutou až do 1000 K nebo vězením do 3 měsíců.

Aby bylo zajištěno zásobování obcí, ukládá dále císařské nařízení podle analogie zákona z 26. prosince 1912 o válečných úkonech výrobcům, obchodníkům a dopravním podnikům také povinnost postoupiti své zásoby nezbytných spotřebních předmětů, není-li možným jiné jich zaopatření, k výzvě politického zemského úřadu za náhradu stanovenou zatím administrativním způsobem na účely aprovisace. Kdo poruší tuto povinnost nebo jako podřízený dodavatel či prostředkovatel zmaří dodávku zásob pro aprovisaci, své zásoby zatají anebo v úmyslu vyhnati ceny do výše skoupí zboží nebo rozšiřuje nepravdivé zprávy, provinuje se trestním činem, který se povšechně trestá soudem jako přestupek tuhým vězením jednoho měsíce až 1 roku. Vedle trestu vězením může býti v těchto případech uložena také peněžitá pokuta až do 20.000 K, může býti vysloveno propadnutí zásob pachateli náležejících ve prospěch státu na účely zásobování obyvatelstva a také uznána ztráta živnosten. oprávnění. Tato opatření, která jsou odůvodněna ve zvyšování cen posledních dnů, mají v nastávající těžké době přivoditi uklidnění obyvatelstva a podle možnosti zmírniti nouzi, kterou má každá válka neodvratně v zápětí.

Císařské nařízení z 1. srpna 1914 doslovně zní: Na základě § 14. státního základního zákona z 21. prosince 1867 říš. zák. čís. 141. vidí se Mi naříditi: § 1. Politický zemský úřad je zmocněn naříditi občasné nebo pravidelně se vracející soupis zásob nezbytných spotřebních předmětů. Nezbyt-

nými spotřebními předměty rozumí se při tom, jakož i vůbec v tomto nařízení, zboží sloužící k uspokojení nutných životních potřeb pro lidi a jako potraviny pro domácí zvířata, jakož i věci, z nichž se takové vyrábějí. § 2. Po vyhlášení takového nařízení jsou výrobci, obchodníci, skladiště a dopravní podniky, kteří chovají nezbytné spotřební předměty ve vlastních nebo cizích místnostech v zásobě nebo pro jiné, povinni během lhůty ve vyhlášce určené ohlásiti politickému úřadu zásobu dle množství a druhu. Kdo má v uschování zásoby jinému náležející, je povinen ohlásiti, kdo je oprávněn o nich rozhodovati. Politický okresní úřad je oprávněn i bez předchozí vyhlášky žádati do určité lhůty na jednotlivých údaji povinných osobách nebo podnicích udání jejich zásob. Politický zemský úřad jest oprávněn soupis zásob ve vyhlášce obmeziti na kategorie údaji povinných, u nichž dle rozsahu jejich podniku lze předpokládati větší zásoby, anebo k takovému obmezení zmocniti politické okresní úřady při uveřejnění vyhlášky. Politický úřad může zásoby každé chvíle prohlédnouti a při opomenutém udání nebo nepravdivém udání na útraty strany je zjistiti. § 3. Kdo údaje na něm žádané nepodá ve stanovené lhůtě, kdo dané jemu otázky zpečuje se zodpověděti anebo je zodpoví nesprávně, bude okresním úřadem politickým podle jeho uvážení potrestán buď peněžitou pokutou až do 1000 K nebo vězením až do tří měsíců. § 4. Zemský úřad politický se zmocňuje žádati zásoby nezbytných předmětů spotřebních (§ 2., odst. 1) od výrobce a obchodníka k zaopatření obcí a zavázati výrobce a obchodníka k dodání, jestliže zboží to nemůže býti opatřeno jinak za přiměřenou cenu. Zemský úřad politický má se před svým rozhodnutím dohodnouti s vojenskou správou. O spotřebních předmětech, které nalézají se v uschování veřejných skladišť nebo veřejného dopravního podniku, může býti takové opatření učiněno jenom se schválením nebo na pokyn ministerstva vnitra. Stížnost proti opatření zemského úřadu politického se nepřipouští. Zemský úřad politický může se souhlasem nebo na pokyn ministerstva vnitra použiti

tohoto oprávnění také k zaopatření obce, která neleží v jeho správním obvodu. Odměna za žádané zboží stanoví se za účastenství majitelů a obce, pro kterou zásoby jsou určeny, odbornými znalci podle o b e c n é c e n y. Pokud nestane se jiné ujednání, má obec zaplatiti cenu před předáním předmětů anebo výplatu, která má býti provedena během 14 dní od předání zboží, zabezpečiti. Politické úřady mají ku stanovení odměny podle možnosti používati soudně ustanovených znalců. Kdo považuje se za poškozena cenou, kterou stanoví znalci, může během 60 dnů ode dne předání zboží uplatniti svůj nárok u soudu. Povinnost k dodání zboží se však tím nezrušuje.

Porušení dodavací povinnosti. § 5. 1. Kdo úmyslně poruší povinnost založenou ve smlouvě s veřejným úřadem anebo v úředním rozkazu uděleném na základě § 4., totiž povinnost dodávati nezbytné spotřební předměty. 2. Podružný dodavatel, sprostředkovatel nebo zřízenec při takové dodávce, který úmyslně porušením své povinnosti ohrozí nebo zmaří výkon, bude pro přestupek potrestán tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku. Vedle trestu vězení může mu býti uložena pokuta až 20.000 K. — Zatajování zásob. § 6. Kdo proti své povinnosti, učiniti udání, úmyslně zatají úřadu zásoby nezbytných spotřebních předmětů, nalézajících se v jeho majetku anebo v jeho uschování, bude pro přestupek potrestán tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku. Vedle trestu vězení může mu býti uložena pokuta až 20.000 K. Témuž trestu podléhají osoby, které jednají v zastoupení údaji povinných a takovým zatajováním se proviní. — Vyhánění cen. § 7. 1. Kdo využívaje mimořádných poměrů, způsobených válečným stavem, žádá za nezbytné předměty spotřební očividně přehnané ceny, bude potrestán pro přestupek vězením od 1 týdne až do 6 měsíců. Mimo vězení může býti uvalena pokuta až do 2000 K. 2. Kdo dopustí se přestupku podruhé, bude pro přečin potrestán těžkým žalářem od 1 měsíce až do 1 roku. Mimo to může býti uvalena pokuta až do 20.000 K. § 8. 1. Kdo

nezbytné předměty spotřeby nakupuje anebo jejich výrobu nebo obchod omezuje, aby jejich ceny vyhnal na přehnanou výši; 2. kdo rozšiřuje nepravdivé zprávy anebo používá jiného prostředku k vyvolání omylu, aby způsobil drahotu nezbytných předmětů spotřebních, bude pro přečin potrestán těžkým žalářem od 1 měsíce až do 1 roku. Mimo to může býti uvalena peněžitá pokuta až do 20.000 K. —

Propadnutí zásob a ztráta živnostenského oprávnění. § 9. V případech odsouzení podle §§ 5.—8. může býti v rozsudku vysloveno, že pachateli patřící zásoby propadají ve prospěch státu. Stát použije propadlých zásob k zaopatření obyvatelstva. Také může býti uznáno na ztrátu živnostenského oprávnění. § 10. Řízení proti trestním činům, uvedeným v §§ 5.—8. přísluší soudům. § 11. Vláda jest zmocněna toto císařské nařízení odvolati nařízením úplně nebo částečně pro celý obvod království a zemí v říšské radě zastoupených nebo jenom pro jednotlivé správní obvody. § 12. Císařské nařízení nabývá platnosti dnem vyhlášení. § 13. Provedením jsou pověřeni ministr vnitra a ostatní účastnění ministři.

Ve Vídni, 1. srpna 1914.

František Josef v. r.

Stürgkh v. r.

Hoehenburger v. r.

Forster v. r.

Trnka v. r.

Zenker v. r.

Georgi v. r.

Heinold v. r.

Husarek v. r.

Schuster v. r.

Engel v. r.

Morawski v. r.

Tímto císařským nařízením jednak se odevzdává politickým úřadům neomezené právo soupisu zásob a rekvisicí, jednak se hledí zameziti potravinová lichva. V ohledu právním jest tato lichva někdy přestupkem, jindy přečinem. Předměty nezbytně potřebné jsou uvedeny povšechně, totiž buď zboží k ukojení lidských životních potřeb, buď potraviny pro

domácí zvířata, buď věci sloužící k výrobě obého. Avšak nařízení nedosáhlo svého cíle, a bylo tudíž několikrátě pozměněno a jinými nařízeními doplněno.

Tak vydáno císařské nařízení 7. srpna 1915, jímž mají býti časově vybudovány předpisy vydané cíś. nař. ze dne 1. srpna 1914 k zamezení vyhánění cen na základě zkušeností od té doby učiněných. Novým nařízením přiznává se právo vyvlastniti zásoby nepostrádatelných spotřebních předmětů, jež měly až dosud jen obce, též okresům a zemím a mimo to se ministr vnitra zmocňuje, vyhraditi válečnému obilnímu ústavu nebo jiným podnikům nárok na vyvlastnění. Též náhrada se stanoví nikoliv již dle obecné ceny, nýbrž dle p ř i m ě ř e n é ceny. Za zboží, pro něž jest určena maximální cena, nesmí náhrada převyšovati tohoto nároku. Nejen obchodník, nýbrž každý, kdo po živnostensku nebo na trhu potraviny nabízí nebo prodává, jest povinen označiti zřejmě ceny za jednotlivé potraviny.

Prodavačům se ukládá povinnost dovoliti kupujícímu bezplatné použití váh k převážení nakoupených věcí. Při přestupcích tohoto předpisu hrozí se citelným trestem, a to až do 5000 K nebo 6 měsíců vězení. Také může býti uznáno na propadnutí zboží nebo ztrátu oprávnění živnostenského. Aby úprava nákupu a prodeje na trzích byla uzpůsobena nynějším mimořádným poměrům, zmocňují se politické zemské úřady, aby zrušily zařízení, která stěžují bezprostřední styk konsumentů s producenty nebo velkoobchodníky. Obce jsou povinny působiti na tržní obchod úpravou cen. Všechny rejdy, jež cílí k tomu, aby zmenšily nabídku na trhu, budou postaveny pod trestní sankci.

Trestní ustanovení, obsažená v císařském nařízení z 1. srpna 1914 při vyhánění cen do výše, totiž při požadování přemrštěných cen, omezování výroby a obchodu a rozšiřování nepravdivých zpráv, byly přejaty do nového císařského nařízení a doplněny. Nové císařské nařízení vstoupilo v platnost dne 11. srpna 1915.

Avšak ani toto nařízení nezabránilo zdražování někde odůvodněnému, jinde lichvářskému, a tak po roce přišlo opět nové pozměňující císařské nařízení ze dne 21. srpna 1916. Toto nařízení poskytuje vládě možnost, aby podnik výrobců nezbytných předmětů spotřebních jakož i obchodníky a živnostníky podrobila dalekosáhlému státnímu vlivu, zejména pokud jde o způsob odbytu, výdělku a tvoření cen. Aby bylo čeleno úpadku výroby, může býti vysloven závazek provozovati dále výrobu, při čemž samozřejmě vezme se v každém jednotlivém případě zřetel na výkonnost a hospodářskou situaci dotyčného. Jinak může za účelem zabezpečení další výroby nastati převzetí provozních prostředků státem za úplatu. Tudíž toto nařízení obsahuje zavedení podmíněné nucené výroby pro nezbytné předměty spotřební.

Za účelem rozdělení zásob, které jsou k dispozici, zejména potravin, může býti dále obcím nebo obecně prospěšným institucím umožněno vstoupiti ve stávající dodávací smlouvy, týkající se takových předmětů, a výhradně zaopatřování jednotlivých ústavů a míst může býti svěřeno obcím, obecně prospěšným institucím nebo jednotlivým výrobcům, obchodníkům nebo živnostníkům. Dále zjednává nařízení záruky, aby nespolehlivé osoby mohly býti odstraněny z vykonávání takových obchodních živností.

Nařízení obsahuje konečně trestní ustanovení, která se stala nutnými pojetím nových ustanovení o dodávací povinnosti, a běže současně zřetel na ony zkušenosti, kterých soudy získaly při provádění trestních ustanovení císařského nařízení ze dne 7. srpna 1915. Zde byly zejména provedeny dvě pro spotřebitele důležité změny ve skutkové povaze vyhánění cen. Doposud byl trestným jenom obchodník, který při nákupu na trzích na ulici nebo dům od domu přeplácel, prodavačem žádané ceny nebo dosud obvyklé ceny. Nyní má býti přeplácení všeobecně trestným, jestliže nákup děje se za účelem dalšího prodeje. Tímto doplněním základního nařízení mají býti účinněji chráněni, než dosud bylo možno,

spotřebitelé proti výstřelkům meziobchodu a neoprávněně vysokým cenám, požadovaným od výrobců a obchodníků. —

Konečně bylo vydáno císařské nařízení dne 24. března 1917, jímž má se čeliti přemršťování cen účinněji než dosud. Hlavní změny jsou tyto: Stálý spor byl o tom, co jest předmětem nezbytné spotřeby; nyní jsou to spotřební předměty vůbec, t. j. všechny pohyblivé věci, které slouží životním potřebám lidí a domácích zvířat bezprostředně či prostředně. Spotřební předměty nyní mohou býti vyžadovány nejen od výrobců a obchodníků, nýbrž od každého majitele, a to za ceny soudem stanovené, při nichž nebude dbáno vůbec nákupní ceny pro případ, že zboží prošlo několika rukama (řetězový obchod), nebo bylo podrobeno jiným machinacím, aby dosáhlo velké výše. Ovšem na zásoby v soukromých domácnostech může býti sáhnuto jenom tehdy, jsou-li nepoměrně veliké, vybočují-li tedy z mezí normální spotřební úhrady. Mohou však spotřební předměty nyní býti vyžadovány ve prospěch každého, kdežto dosud vyžadovány byly jen pro země, okresy, obce a veřejné ústavy.

Novým jest ustanovení, které umožňuje příslušnému ministru, aby předměty spotřeby dal pod uzávěru s tím účinkem, že smějí býti prodány jenom na základě úředního pokynu, nebo zvláštního úředního povolení výrobců, obchodníků nebo jinakých **majitelů spotřebitelům**. Výrobcům a obchodníkům mohou býti uloženy předpisy ohledně chování zásob a zejména o jejich přípustném rozsahu. Po uplynutí přechodné lhůty dne 1. července 1917 bude obchod s potravinami a krmivy dovolen zásadně jen těm, kteří dostanou zvláštní povolení od politického okresního úřadu. Uvedená ustanovení se však nevztahují — nehledě ku zvláštním nařízením — na prodej samovyrobených předmětů výrobcem nebo na prodej maloobchodníků spotřebitelům. Na předmětech spotřeby nabízených ke prodeji nebo vyložených ve výkladních skříních jest zřetelně vyznačiti ceny s poukazem na druh a jakost.

Podstatné důležitosti jest v novém nařízení zvýšení trestů na vyhánění cen. Předražení nyní může býti buď pře-

stupkem nebo přečinem a konečně i zločinem. Přemršťování cen dopouští se nejen ten, kdo požaduje zjevně přemrštěné ceny, nýbrž také ten, kdo takové ceny nechá poskytnouti nebo slíbiti sobě nebo jinému. Přemršťování cen všeobecně jest přestupkem. Stává se však přečinem, jestliže pachatel byl už jednou odsouzen pro přemršťování cen nebo jestliže neprávem docílený zisk převyšuje 2000 K. Konečně přemrštění cen jest zločinem, když činem tím byly zvláště těžce poškozeny veřejné zájmy. Rovněž nabízení vyšší ceny překupníkem než prodavač žádá jest nyní přestupkem; stává se přečinem, když pachatel byl už jednou odsouzen pro přemršťování cen, nebo když se dopustil činu ve větším rozsahu. Čin stává se zločinem, jestliže veřejné zájmy byly těžce poškozeny. Tresty za předražování jsou: Za přestupky vězení od 14 dnů do 6 měsíců, s čímž lze spojit pokutu do 20.000 K. Za přečiny ostřejší vězení od 2 měsíců do 2 let a pokuta až do 200.000 K; za zločiny těžký žalář od 6 měsíců do 3 let, což lze vyvrcholiti pokutou do 500.000 K. Při odsouzení pro přečin nebo zločin předražování musí býti rozsudek uveřejněn v denních nebo týdenních listech a vývěskou v obci. Při odsouzení pro přestupek může býti toto uveřejnění nařízeno. Při přestupku a přečinu předražování nastupují právní následky podvodu. Osoba pro přečin předražování odsouzená musí býti buď postavena pod policejní dozor nebo jí musí býti vykázáno určité místo k pobytu, kdež smí pak úřad podniknouti kdykoli domovní a osobní prohlídku.

Co jest předražování čili, kdy jest cena zjevně přemrštěná? Ceny tržní se mění nabídkou a potávkou, proto v novém nařízení se bere za měřítko zisk, převyšující zisk občanský. Než číselné stanovení »občanského zisku« bylo by v četných případech velmi obtížné, ba nemožné, muselo by býti provedeno neobyčejně komplikované vymezení pojmu dotyčného deliktu, kteréžto vymezení doista nemohlo by nikdy býti vyčerpávajícím. Tyto úvahy vedly k tomu, že stanovení ceny přemrštěné se ponechává v každém konkrétním případě

soudu; to také znamená, že teprve když věc přijde před soud a jenom ta, která přijde před soud, bude rozhodnuta, nastalo-li přemršťování cen čili nikoliv. Aby tato otázka soudem mohla býti správně řešena, zavádí nařízení »zkoušebny cen«. V sídle každého soudu první instance bude zřízena alespoň jedna úřadovna pro zkoušení cen. Místa pro zkoumání cen skládají se z předsedy a jeho náměstků, pak z 12 náležitě kvalifikovaných členů. Tři členové, z nichž jeden musí náležeti obchodnímu stavu, budou ustanoveni po návrhu Obchodní a živnostenské komory, 3 po návrhu zemědělské hlavní korporace, 6 z kruhů spotřebitelů, z nichž 2 musejí býti důvěrníky dělnictva. Předsedy, jejich náměstky, jakož i členy úřadovny stanoví politický zemský úřad.

O stejnoměrnou a stálou činnost místa pro zkoušení cen stará se ústřední komise pro zkoumání cen, jež bude zřízena jako orgán úřadu pro lidovou výživu. Tato komise může stanoviti směrné ceny. Podstata těchto směrných cen pozůstává v tom, že mají, aniž by jejich překročení bylo trestné, býti podkladem pro dobrozdání, jež podají místa pro zkoumání cen v případech přehánění cen. Obchodní a živnostenské komory a zemědělské hlavní korporace jsou oprávněny navrhnouti směrné ceny pro určité předměty.

Aby zabezpečeno bylo spolehlivé provedení nových ustanovení, ukládá se každému za povinnost podati dozorcím osobám, náležitě legitimovaným, vysvětlení o zásobách a cenách. Dozorčí osoby mají přístup do obchodních závodů, do místností, kde se zásoby nalézají a mají právo nahlížeti do obchodních záznamů. Do soukromých bytů mohou vstoupiti ienom na základě zvláštního úředního rozkazu.

Toto císařské nařízení říšského zákoníka č. 131. vstoupilo v platnost dne 15. dubna 1917.

Tato základní nařízení nutně vyvolala potřebu nových úřadů a komisí, přivodila řadu jiných nařízení úředních, nezabránila však lichvě, jak dokázala četná odsouzení pro lichvu a stále zdražování všech věcí denní potřeby. Jen některých věcí letmo se dotkneme.

Jako středisko veškeré péče o výživu obyvatelstva byl zřízen c. k. úřad pro výživu lidu ve Vídni, v jehož čelo později postaven zvláštní ministr (Höfer). Jinde působí četné jemu podřízené vyživovací rady, okresní a obecní aprovisační ústavy, chlebové a jiné komise.

V úzké součinnosti pracuje ústřední válečný obilní ústav ve Vídni se svými zemskými a okresními odbočkami; pro nákup a prodej různého zboží jsou zřízeny četné ústředny se svými komisionáři a obecními prodejny. Konečně zavedena c. k. ústřední komise pro zkoumání cen ve Vídni s četnými zemskými a okresními zkušebními cen, o nichž byla již učiněna zmínka. Jest přirozeno, že takový složitý úřední aparát zaměstnává spoustu úřednictva a zřízenectva, že obchodní manipulace se prodlužuje a ceny zboží často neuspokojují ani výrobců ani konsumentů.

Aby uvedená základní nařízení byla řádně prováděna, musila vláda a zemské i okresní politické úřady vydati čas od času nová nařízení. Tak především musily býti nařízeny několikrát soupisy zásob různého zboží denní spotřeby, bylo žádáno hlášení zásob v jednotlivých domácnostech i v obchodech; různé předměty dány pod uzávěru a volný obchod jimi přerušen; nařízeními upravena dodávka zboží rekvirovaného, stanoveny směrnice dodávek vojenskému eráru; určena předpisy náhrada za rekvirované zboží. Zvláštními nařízeními stanovena dávka denní různých potravin, způsob vymletí obilí a výkazy o semletí. Bylo nařízeno postupně vnější označování cen všech spotřebních předmětů, ustanoveny v jednotlivých dobách a na různé zboží nejvyšší ceny, zavedeny do obchodu též směrné ceny atd. Zkrátka dnes nesnadno jest naléztí předmět sloužící výživě a potřebě člověkově, na který by se nevztahovala úřední kontrola. A výsledek těchto mimořádných válečných opatření hospodářských? Potrestání několika jednotlivců, prázdnota a nejistota trhu, nouze konsumentů a drahota. Jak soudní líčení poučila, byl tu a tam přistižen nebo udán domkář nebo malý obchodník, že žádal za zboží přemrštěné ceny, že prodával životní potřeby se

ziskem nemírným, že neudal správně své malé zásoby, že nevyvěsil cen atd., avšak stoupající drahotě nebylo tím od-
pomoženo. Stanovení úředních nejvyšších cen na některé zbo-
ží mívalo v zápětí, že toto zboží zmizelo z obchodu, aby se
později objevilo nezákonně za ceny nepoměrně vyšší. Tresty
a nařízení nebyla s to, aby zastavila stoupání cen, neboť ča-
sto ukázalo se nemožným zachovati ceny maximální a zisk
malých výrobců nebo malých obchodníků objevil se nedo-
statečným k uhájení vlastní existence. Tak vedly cesty k ji-
nému pramenu zdražování, jednak k nesvědomité spekulaci
velkovýrobců a velkoobchodu, jednak k nepřekonatelným dů-
sledkům války. V mnohých případech vyšetřovaných pro
zdražování, pro přestupky nebo pro přečiny musil úřad nebo
soud pronést rozsudek osvobozovací, ježto v konkrétních pří-
padech nedala se prokázati nemírná ziskuchtivost a lichvář-
ství, a tak i nařízení úřední ukázala se bezmocnými proti
stoupání cen.

Těmito úvahami však nemíní se zlehčovati prospěšnost
četných válečných opatření, vždyť v podstatě se osvědčila
dobrymi; a nebyti těchto opatření, kam byla by vystoupila
válečná spekulace a ziskuchtivost mnohých lidí? Charakte-
ristické případy neodůvodněné hrabivosti v nynější válečné
době (na př. váleční dodavatelé potravin a obuvi i šatstva
vojsku, proces Kranzův ve Vídni a četné jiné) ukázaly, že
není příčina zla tolik u malorolníků nebo obchodníků, nýbrž
spíše v systému hospodářského života našeho. Zajisté nekla-
mali se řečníci v poslan. sněmovně (12. a 20. června), když
na př. prelát Hauser obracel se proti nespravedlnosti při roz-
suzování v hospodářských otázkách, zvláště v otázkách pře-
hánění cen a válečné lichvy, kde s malými lidmi jedná se
příliš přísně, velcí však se nechávají běžet; když odmítal vý-
tku, jež označuje rolníka za válečného lichváře; a když žá-
dal, aby byla prováděna cílevědomá politika středních stavů,
a ústředny, kde jest mnoho temného a zlobného, byly nuceny
skládati účty. Stejně posl. Kadlčák, Udržal a j. projevíli
nedůvěru k činnosti ústředen a činnosti společnosti pro zu-

žitkování dobytka a žádali vyšší zdanění velkokapitálu. Kdo však má v rukou velkokapitál, velkoobchod, kdo jest zaměstnán v různých válečných ústřednách, to jest interesentům zajisté dobře známo.

Vylíčil jsem v největší stručnosti hospodářské poměry nynější, poukázal na úřední opatření a jich osvědčování, poznamenal jsem souvislost nynějších poměrů s minulostí. Nezbývá, než abych nyní historický zjev lichvy a soudobé naše poměry osvětlil se stanoviska křesťanské ethiky a katolické morálky. Mnoho se tu vtírá otázek, z nichž všimnouti si chceme nejdůležitějších. Jak soudí katolická morálka o cenách zboží? Jakou moc a povinnosti ukládá vládě? Jaké povinnosti spravedlnosti a lásky mají v těchto věcech členové naší společnosti?

Lichva ve světle katolické ethiky.

V historické části poznali jsme křesťanské zásady o majetku, výrobě a obchodu v dobách nejstarších. Ačkoliv doba středověku nebyla dobou průmyslového a obchodního rozmachu, přece nalézáme i tehdy základní principy národohospodářské ve spisech předních scholastiků. Zvláště pak doba nová zabývala se mnoho hospodářskými otázkami po stránce spravedlnosti a morálky, spisy theologů 16. a 17. století řeší se zvláštní podrobností otázku spravedlivých cen obchodních, spravedlivého zisku. Doba nejnovější hospodářského rozkvětu a liberalismu vyvolala nové otázky ethicko-sociální, v nichž staré osvědčené zásady křesťanské v podstatě došly uznání a ocenění; křesťanská ethika a sociologie i dnes jest nejschopnější řešiti ohromné hospodářsko-sociální problémy budoucnosti.

Jest nám pojednati o spravedlivých cenách a zisku se stanoviska ethického; to však předpokládá znalost některých pojmů národohospodářských. O těchto pojmech tedy nejprve promluvíme, a to jen stručně, ježto podrobnosti najde čtenář v odborné literatuře.

Co jest hodnota a cena předmětu? Lidová mluva ráda zaměňuje název hodnoty a ceny. Slyšíme »ta věc jest bezcenná,« a rozuměti jest větě v tom smyslu, že věc ta nemá hodnoty. Avšak i lidová mluva v některých obrazech rozlišuje hodnotu a cenu. Díme-li na př.: »tato věc stojí za 100 K«, míníme její hodnotu; díme-li »tato věc stojí 100 korun«, míníme cenu. Hodnotou věci jest rozuměti ne tak její fysickou vlastnost, jako spíše tu vlastnost, která ji uzpů-

sobuje, aby sloužila lidským potřebám. Tento pojem zná již sv. Tomáš z filosofie peripatetické. Píšeť (5 Eth.): »Věci se necení podle své přirozené povahy, nýbrž věcem se přikládají hodnoty podle toho, jak jich lidé potřebují ke svému užitku.« Toto upotřebení věci pak jest buď jednotlivé, na př. obuvi k ochraně nohou, a tu mluvíme o hodnotě *užitné*; nebo jest upotřebení všeobecné pro výměnu za jinou věc, a tu mluvíme o hodnotě *směnné* věcí. Jest tedy směnná hodnota, — a tuto hlavně máme na mysli v tomto pojednání — »způsobilství věci nějaké k výměně za věci jiné.« Poněvadž však dnes neměníme věc za věc, nýbrž to, co potřebujeme, kupujeme, zvykli jsme si směnnou hodnotu udávati v penězích. Měříme tedy směnnou hodnotu věcí hodnotou peněz a tato »směnná hodnota« nějakého statku vyjádřena v penězích jest cenou onoho statku. Cena, za kterou něco kupujeme nebo prodáváme, musí tedy odpovídati směnné hodnotě. Směnná hodnota věcí podle uvedeného výkladu není něco absolutního, neměnitelného; není něčím zcela objektivním, vyplývajícím z přirozené povahy věci samé, ani něčím naprosto subjektivním, libovolným, nýbrž jest to něco, »co z posudku lidského vlivem mnohých okolností se vyvíjí« (Vřešťál), a proto hodnota věcí i jich peněžitá cena kolísá v mezích dosti rozlehlých. Které však okolnosti jsou hodnototvorné? Podle čeho pravou hodnotu a cenu věcí jest posuzovati?

Podle prof. Vřešťála směnná hodnota jest výslednicí dvou činitelů, jimiž jsou: 1. upotřebitelnost a 2. náklad výrobní.

Upotřebitelnou jest věc, můžeme-li jí k něčemu užítí, čili, jak dí lidová mluva, můžeme-li ji potřebovati. Upotřebitelnost věci rozhoduje v první řadě o její směnné hodnotě. Vždyť právě proto nějakou věc kupujeme, že jí potřebujeme, a rozumný člověk nekupuje věci, jichž nikterak upotřebiti nemůže. Nákladem výrobním nazýváme vše, čeho k vyhledání, dobývání, vyrábění, dovážení a vůbec na trh dodání nějaké věci jest třeba, tedy: peníze, práce, námahy, obtíže, nebezpečí atd. Výrobní náklad rozhoduje v druhé řadě o směnné hodnotě věci.

Různé předměty mají tedy určitou směnnou hodnotu, pro jejíž měřítko jest důležitý moment objektivní i subjektivní. Hodnotu netvoří něco, daného ve zboží, avšak také není objektivní věcí, nýbrž záleží v čemsi objektivním, totiž v poměru, v němž spotřební hodnota jednoho druhu se vyměňuje za hodnotu jiného druhu. Tento poměr ovšem se určuje především potřebami společnosti a pohotovostí ukájení potřeby. Vizme na př. hodnotu peněz! V mezinárodním obchodě vyměňují se peníze (nebo bankovky) určité jakosti a výroby. Množství drahého kovu v penízi zůstává totéž, výrobní náklady rovněž, avšak hodnota platební, valuta jeho klesá nebo stoupá v cizí zemi podle obchodní platnosti. Kurs peněz v době války na př. klesne, což nesouvisí s kreditem státu nebo jakostí mince, nýbrž s obchodní bilancí. Tudíž kurs či valuta peněz netvoří se tu látkou peněz ani jejich výrobními náklady, nýbrž stupněm jejich potřeby k mezinárodnímu placení. Věci mají tudíž svou hodnotu podle upotřebitelnosti své v životě lidském.

Jest další otázkou, kdo stanoví, jakou hodnotu respektive cenu má ta která věc, a kdy tedy cena kupní odpovídá přirozené hodnotě věci, kdy jest cena spravedlivá? Podle úsudku moralistů jest to *communis aestimatio*, obecné mínění, nebo i cena na trhu obvyklá, kterou má věc v určité době a na určitém místě. V tom jsou theologové svorní; avšak různí se v otázce, jaký úkol jest přikládati tomuto obecnému oceňování věcí, v jakém poměru jest ke skutečné hodnotě věci a tudíž i ke spravedlivé ceně. Slyšme některé autory o tom.

Albert Veliký dí: »Jest pak cena spravedlivá, kolik může platiti prodaná věc podle odhadnutí veřejnosti oné doby.« Tedy výši ceny stanoví podle obecného ocenění, a tu má za spravedlivou. Vermeersch píše: »Obecné ocenění jest pravá příčina sama sebou účinná hodnoty.« Avšak podotýká Retzbach: »Já nemohu sdíleti stanoviska těch, kteří vidí v obecném oceňování příčinu hodnoty. Neboť pak bychom musili připustiti závěr, že na př. jsou spravedlivé ceny, které libovolně ustanoví monopolisté, není-li všeobecně známo, že

zúmýslně zadrželi velké zásoby a pak libovolně ceny zvýšili; tu by lidé obecně soudili, že zboží jest opravdu nové a dražší, hodnota by tu závisela na klamném předsudku lidstva. Tudíž obecné mínění nemůže býti příčinou hodnot a spravedlivých cen, nýbrž jest pouze měřítkem jako vážení a měření různých věcí.«

Tolik o hodnotě statků a jejich skutečné přirozené ceně, již má odpovídati cena kupní, aby byla spravedlnost zachována. Žádá křesťanská ethika, aby v kupních smlouvách byl zachován princip rovnosti, aby totiž rovnocenné statky byly vyměřovány podle své skutečné hodnoty směnné ve smyslu vyložení. Cena jednoho zboží musí odpovídati hodnotě směnné druhého, nikdo při výměně kupní nesmí více žádati než dává. Tento princip spravedlnosti při koupi a prodeji věcí vyjádřil sv. Tomáš slovy: »Kdo kupuje nějakou věc, musí tolik zaplatiti, za kolik stojí, ať kupuje od chudáka nebo od boháče.«

Ovšem tuto rovnocennost při kupních smlouvách nelze bráti matematicky, vždyť ani směnná hodnota věcí nedá se určití přesně a matematicky, nýbrž jen přibližně. Někteří moralisté pronášejí myšlenku, že jediný Bůh zná podrobně skutečnou cenu věcí, kdežto lidé ji mohou určití jen přibližně. Již scholastikové podobně soudí. Tak sv. Tomáš píše: »Spravedlivá cena není puntíkářsky (punctualiter) určená, nýbrž záleží spíše v jakémsi posouzení.« Má tedy opravdu spravedlivá cena, přiměřená skutečné hodnotě věci, jistou pružnost; v mezích skutečné spravedlnosti může býti cena nejnížší nebo nejvyšší, čili od dob sv. Antonína florenckého († 1459) rozeznávají moralisté a sociologové obvyklé spravedlivé ceny nejnížší, prostřední a nejvyšší čili maximální.

Jak veliké smí býti toto rozpětí mezi cenou minimální a maximální? Podle sv. Alfonse činí tento rozdíl u věcí na př. ceny 5 rozpětí mezi 4—6; podle Lehmkuhla není tento rozdíl stejný vždycky, nýbrž se řídí růzností zboží, takže jest rozpětí menší při zboží denní potřeby (4—6), při jiných věcech větší rozdíl jest přípustný.

Abychom mohli posouditi spravedlnost cen, musíme si ještě uvědomiti rozdíl ceny zákonné, obvyklé a smluvené. Až dosud mluvili jsme o ceně obvyklé čili obecné, kterou stanoví obecné mínění při tržních obchodech; proto zpravidla cena obvyklá jest totéž jako ustálená cena tržní. A právě tato cena obecná nebo tržní pohybuje se ve zmíněné hranici cen nejnižších a nejvyšších. Tato cena tržní kolísá v různých dobách podle zákona o nabídce a poptávce. Čím větší jest poptávka a čím menší nabídka, tím více stoupají ceny tržní nebo obvyklé, a naopak zase klesají ceny při větší nabídce než jest poptávka.

Cena zákonná nebo úřední jest cena stanovená mocí veřejnou (zákonem, nařízením úředním) a nikoliv dohodnutím se stran. Ceny zákonné vyskytovaly se i v minulých dobách dosti často, zvláště při potravinách, nápojích a jiných předmětech denní potřeby. Dosud jsou užívány zákonné ceny při státním monopolu (na př. tabák), při jistých živnostech (tarify a úřední sazby), při zboží jen v mimořádných případech na zamezení lichvářství. Tak i v nynější válečné době byly ceny některých předmětů stanoveny zákonem, a to buď jako ceny směnné nebo jako ceny maximální. I tyto ceny tedy jest pokládati za zákonné.

Cena smluvená jest cena ujednaná mezi prodávacem a kupcem. Předmětem této ceny bývají věci, které nejsou zákonnou cenou opatřeny ani nepřicházejí na veřejný trh, jako na př. umělecké předměty, starožitnosti, budovy, pozemky a podobné.

Seznali jsme hodnotu věcí a čím jest tvořena, uvědomili jsme si pojem ceny předmětů a její vztah ke směnné hodnotě; zbývá ještě zmíniti se o spravedlivém zisku, což jest důležité jak pro výrobce, tak pro obchodníka. I v této otázce jest nám spolehlivým vůdcem Andělský učitel.

Podle učení scholastického má každý přirozené právo na odměnu své práce, tedy na mzdu, na zisk. Mzda i zisk podnikatelův mají býti spravedlivé, mají dostačovati přiměřené výživě a spolu povzbuzovati k další práci a podnikům. Smí

tedy každý požadovati »přiměřeného zisku« jakožto »odměny své práce a pro nebezpečnost, jimž se vysazuje«, zní úsudek sv. Tomáše. Jako při produkci jest zúčastněn kapitál a práce, tak i zisk musí býti úměrný vynaložené práci i kapitálu, i na zisk má přiměřené právo pracující dělník i podnikatel. Výše přiměřeného a tudíž spravedlivého zisku není veličinou neměnnou, nýbrž závislou na četných okolnostech měnných. Obdobně jako cenu můžeme i zisk rozeznávati zákonný, obvyklý nebo občanský a smluvený, podle toho, je-li předem zákonem vyměřen, neb obvyklý ve společnosti občanské v jisté době a na určitém místě, nebo svobodně a nenuceně ujednaný v jednotlivých případech.

Přistupujeme nyní k zásadní ethicko-sociální otázce, kdy a která cena nebo který zisk jest spravedlivý a morální?

Podle souhlasné nauky všech theologů a sociologů jest cena kupní spravedlivá, je-li zachován princip rovnocenné výměny, čili odpovídá-li aspoň přibližně, cena kupní skutečné hodnotě směnné zboží. Sv. Tomáš píše o spravedlivé ceně takto: »Prodej a koupě byly patrně zavedeny pro společný prospěch obou, když totiž jeden potřebuje věci druhého a naopak. Co však bylo zavedeno pro obecný prospěch, nesmí býti k útisku jednoho před druhým, a tedy smlouvy mezi nimi musejí se díti podle rovnosti věci. Množství věci člověku potřebné se však měří podle dané ceny, pro kterou byly vynalezeny peníze. A tudíž, jestliže buď cena převyšuje množství hodnoty věci, buď naopak věc převyšuje cenu, ruší se rovnost spravedlnosti. Pročež draže prodávati nebo laciněji kupovati věc než zač stojí, jest samo v sobě nespravedlivé a nedovolené.« Zde se zdůrazňují dva momenty, jednak rovnostní princip hodnoty věci a ceny kupní, jednak oboustranné dobro. A této zásadě zůstává věrna křesťanská sociologie, hlásá vždy, že cena se má přibližně rovnati hodnotě věci, při tom však zdůrazňuje, že o hodnotě soudí podle upotřebitelnosti a nákladů výrobních obě strany, výrobců i konsumentů, a tudíž ani cena kupní nemůže býti jednostranná, určená jen vůlí výrobců nebo prodavačů, nýbrž musí bráti

zřetel především ke spotřebitelům, zvláště jedná-li se o předměty nutné k výživě a denní potřebě.

Podle tohoto kritéria nyní posuďme, které ceny jest považovati za spravedlivé.

Ceny zákonné jest považovati za spravedlivé, dokud jejich nespravedlnost zřejmě není prokázána. Neboť jest předpokládati, že zákonodárce vše uvážil, čeho pro stanovení spravedlivé ceny jest třeba, že hleděl k dobru obecnému, že zákonnou cenou chtěl chrániti slabších hospodářsky před libovůlí a lichvou silnějších. Proto jest zachovávatí platné ceny zákonné i ve svědomí, a jich překročení jest hříchem proti spravedlnosti.

Obvyklá cena nebo tržní čili krámská, je-li *ustálená*, za *poměrů normálních*, jest spravedlivá. Není zajisté příliš nízkou, neboť nedá se mysliti, že by prodavači prodávali se škodou. A za normálních poměrů také není příliš vysokou, neboť kupující obecenstvo nedalo by si líbiti nespravedlivé zvyšování cen, a zajisté záhy by se našel výrobce, který by milerád prodával za cenu spravedlivou a úbytek nižší cenou vzniklý by nahradil hojnějším odbytem. To ovšem platí o ceně ustálené, jež nebývá vždy, zvláště ne tehdy, když vlivem poměrů velice kolísá poměr nabídky k poptávce. Tak též v mimořádné době válečné nemůže býti cena tržní směrnicí spravedlivé ceny, poněvadž cena se již netvoří zcela svobodně a dobrovolně od obou smluvních stran, nýbrž jest jednostranně spotřebitelům vnucována jako bezmocným. Tak soudí na př. Briedrlack, Pesch, Schaub, Vřešťál; totéž stanovisko sdílí též nejvyšší soudní a kasační dvůr v určitém případě právě, že »tak zv. tržní nebo denní ceny dneška jsou určovány libovůlí prodavačů a nemohou býti postaveny na roveň tržní ceně v míru . . . proto tak zv. tržní nebo denní ceny nemohou dnes rozhodovati o spravedlnosti kupní ceny.« Zde přichází v úvahu i otázka spravedlivého zisku. V dobách normálních odpovídá cena tržní spravedlivá výrobním nákladům a zisku v místě obvyklému, kdežto v době mimořádné ani výrobní náklady ani zisk nemůže býti ustálený;

tím jest dáno větší kolísání cen, větší rozpětí mezi nejnížší a nejvyšší cenou tržní spravedlivou. Proto v době nynější jest posuzovati tržní ceny s větší pružností a blahovůlí než v době ustálených hospodářských poměrů, a nelze kterékoliv zdražení věcí na denním trhu považovati za nespravedlivé nebo hříšné. Na ceny tržní má ovšem nesmírný vliv samotřžba čili monopolisování obchodu a také ustanovování pevných cen maximálních v dobách nestálých, čemuž nikdy nepřála křesťanská ethika, jak níže uvidíme.

Jest přirozeno, že při projednávání trhově koupě prodavač chce dosáhnouti ceny nejvyšší, kupující zase ceny nejnížší. Oba vykonávají své přirozené právo, nevybočují-li z mezí ceny spravedlivé. Ale i nějaké vybočení z mezí spravedlivé ceny nelze vždy pokládati za hřích, jestliže obě strany při úplné znalosti věcí se dohodly na ceně svobodně a dobrovolně.

Pro praksi platí tu zásada: Jest se řídití cenou obvyklou, a jest nespravedlivě prodávati nad nejvyšší ceny i kupovati pod cenou nejnížší. Zásada tato platí o věcech, na které není stanovena cena zákonná, a o ceně, kterou obec. mínění pokládá za oprávněnou v té době a na tom místě. Jest však otázka další: Jest každé vybočení z mezí obvyklé ceny nespravedlivé? Či lze někdy a kdy beze hřichu a bez křivdy draže prodávati nebo laciněji kupovati, než za cenu tržní čili obvyklou? Již sv. Tomáš i sv. Alfons, a po nich jiní theologové připouštějí vnější důvody, pro které jest někdy dovoleno prodávati nad cenu obvyklou a kupovati pod cenou. Jsou to při prodeji na př. unikající zisk a vzniklá škoda, zvláštní záliba prodavačova ve věci, způsob prodeje (v detailním prodeji, ve dražbě, na úvěr atd.) ; při koupi na př. vznikající škoda neb ušlý zisk z přítomné koupě, samovolná nabídka ke koupi, způsob koupě atd. Prof. Vřešťál líčí tyto případy následovně: Lišíme, zda jde o obchod soukromý nebo veřejný. Při obchodu soukromém, kde jednotlivec jednotlivci přenechává jen něco málo věcí, opět buď kupec hledá věc nebo prodavač nabízí ku prodeji. Když kupec nalezl hleda-

nou věc, táže se majitele, zdali a zač ji chce prodati. Obvyčejně bývá na majiteli, aby prodejní cenu stanovil, na kterou kupec přistoupí nebo nepřistoupí. Jest pochopitelné, že majitel při tom hledí dostati co možno nejvíce a že žádá cenu stojící snad daleko nad hodnotou. Moralisté dovolují v tomto případě překročiti cenu obvyklou, vyjímajíce jen, kupuje-li kupec puzen tísní svrchovanou, nebo kupuje-li puzen libůstkou chorobnou. — Když kdo chce prodati nějakou věc a hledá kupce, tu nezbývá obvyčejně jiného, než spokojiti se cenou nižší. Kupci nelze vykládati ve zlé, nechce-li dáti více, zvláště jestliže věci nepotřebuje, nebo je-li to věc starší. Ale ani tu nesmí kupec užívati tísně prodávajícího, který snad bídou a nouzí přinucen věc buď jak buď prodati musí, jen aby měl na živobytí.

Při obchodu veřejném na trzích, v krámech, kde se prodává po živnostensku, za normálních poměrů nemohou se ceny příliš odchýliti od obvyklé a spravedlivé míry, ačkoliv stoupají nebo klesají přirozeným vývojem zmenšením nebo zvýšením nabídky a poptávky. Mění se ovšem ceny obvyklé také umělými machinacemi jako na př. monopolem, řetězovými obchody, kartelem, o nichž níže promluvíme.

Při ceně smluvené, kde ani zákon ani obecné mínění ceny nepředpisuje, platí základní požadavek: cena smluvená odpovídá alespoň přibližně směnné hodnotě věci. Často i tyto předměty mívají jakousi běžnou nebo obvyklou cenu, která ovšem také kolísá mezi cenou nejnižší a nejvyšší. Není-li odchylka od běžné ceny značná, jest považovati smluvenou cenu za spravedlivou.

Tímto jest podán přehled o hodnotě věcí a jejich ceně, o různých cenách a jejich spravedlnosti. Seznali jsme, že jsou to veličiny sice objektivní, ale velice nestálé, podrobené mnohým vnějším vlivům a důvodům, z nichž vedle zákona nabídky a poptávky přední místo náleží umělým machinacím monopolním.

Pojednáme tedy nyní o monopolu se stránky právní a ethické.

Monopol čili samotržba jest buď zákonná nebo mimozákonná. Zákonná jest opět buď zcela v rukou veřejné správy čili jest státní monopol, nebo zákonem povolena jistým soukromým osobám. Monopol státní jest výlučné, státu zákonem vyhrazené právo na dobývání, výrobu i prodej některých předmětů, takže ve státním území nikdo jiný nesmí tyto předměty vyráběti a prodávati, než kdo jest k tomu od státní správy ustanoven. U nás jest státním monopolem sůl, tabák a střelný prach. Stát sám ustanovuje zákonnou cenu těchto předmětů a jest ji pokládati za spravedlivou, i kdyby z vnějších důvodů značně převyšovala směnnou hodnotu těchto předmětů.

Samotržbou soukromou rozumí se obyčejně patent nebo výsada, kterou se soukromníku povoluje právo, že po nějaký čas smí jediné on sám užívati svého vynálezu a podle něho hotoviti a prodávati výrobky. Toto právo jest spravedlivou odměnou za podnikanou práci, náhradou za výdaje při pokusech a tudíž i cena patentovaného zboží jest spravedlivá i když jest značně zvýšená. K monopolu zákonnému jest počítati i dnešní ústředny, jimž státní správa svěřila výlučný nákup a prodej některých předmětů nutné spotřeby.

Povšechně lze říci o tomto monopolisování obchodu státní správou, že musí se řídit cenou spravedlivou ve smyslu výše vyloženém a vyhovovati požadavkům národohospodářským.

Monopol zákonný vykonává se prostřednictvím komisí, kteří mají práva a povinnosti zákonem jim přiznaná; jestliže porušují své povinnosti, k čemuž častěji se naskytuje příležitost, jednají nespravedlivě, hřeší i proti směnné spravedlnosti a jsou tudíž povinni náhradou.

Samotržba mimozákonná nebo monopol facti povstává tehdy, když jednotlivec nebo obchodní společnost na sebe strhne téměř výlučný prodej jistého druhu zboží tím způsobem, že v příhodné a příznivé době skoupí téměř všecko zboží prodejné nějakého druhu, a později při nedostatku tohoto zboží prodává je za cenu ovšem vyšší. Obecenstvo nemohouc

jinde nakoupiti, jest pak nuceno platiti tyto ceny, monopolem jednostranně diktované. Jest přirozeno, že monopol takový velice tísní, zejména jde-li o předměty životních potřeb. Spotřebitelům sice zůstává právo kupovati co nejlaciněji, ale tito nemohou ho užítí jen při předmětech, kterých nutně nepotřebují, nikoliv však při předmětech nutné potřeby; proto jim nezbývá než platiti ceny žádané.

Jak souditi o takovémto uchváceném monopolisování se stanoviska práva a ethiky? Věc sama jest morálně indiférentní, o dovolenosti či nedovolenosti rozhodnou okolnosti. Zajisté děje-li se obchod tento dovolenými prostředky a cena zůstává v mezích spravedlivé ceny zákonné nebo obvyklé, nemůže tento obchod býti nespravedlivým.

Jest však monopolní jednání nespravedlivé a hříšné, děje-li se prostředky nedovolenými nebo vyhání-li se jím cena zboží značně nad obvyklou cenu. Všeobecně soudí moralisté, že hřeší monopolisté proti spravedlnosti teprve tehdy, když vytvoří cenu vyšší, než obvyklou maximální. Avšak zachovávající cenu spravedlivou, mohou se takto prohřešiti proti křesťanské lásce. Sv. Alfons a s ním všichni moralisté rozlišují tu, jde-li o zboží přepychové nebo o zboží nutné k výživě. Jde-li o zboží, kterého k výživě není nutně třeba, zejména o zboží přepychové, nelze obchodníka viniti z nespravedlnosti, nakoupil-li je dříve a potom za zvýšenou cenu prodává, neboť nikdo nemusí těchto věcí kupovati a obchodník má více vnějších důvodů pro zvýšení ceny.

Hřeší však obchodník, který v příhodné době skupuje obilí, mouku, brambory, dobytek, maso, vejce, dříví, uhlí, petrolej atd., aby zboží to zadržel a později prodati mohl za cenu zákonnou a obvyklou. Jestliže však svou akcí nezvýšil cen nad jejich obvyklou maximální výši nebo nad zákonnou míru, nehřeší proti spravedlnosti. Ovšem mohou tito lidé hřešiti proti křesťanské lásce. Sv. Alfons na př. píše o tom: Není pochyby, že zmínění prodavači tak smluvení těžce hřeší proti lásce«. A Lehmkuhl poznamenává: »Prodávati za cenu právě nejvyšší jest proti lásce tehdy, když se tím činí chudým

značná škoda . . . je-li však řeč o věcech přepychových, nesmíme věc omezovati na tytéž úzké hranice.«

Za války rozmohl se netušenou měrou t. zv. řetězový obchod, jemuž musíme věnovati zvláštní pozornost. Co jest vlastně řetězovým obchodem? Jak o něm soudí právo a ethika? Jméno své dostal od řetězu, t. j. spojení více překupníků, kteří se vsunují bez potřeby mezi výrobce a spotřebitele zboží, takže toto musí — ve skutečnosti nebo aspoň na papíře — projíti více rukama, než se dostane spotřebiteli. Tímto okruhem se zboží zdražuje, nepřichází v čas do oběhu, z rukou obchodníků přechází do rukou spekulantů. Jedná se tedy o akci neobvyklou v obyčejném obchodě, o akci zbytečnou a škodlivou; jejím předmětem může býti věc nezbytné potřeby i věc luxusní; pachatelem neodborník v obchodě toho druhu. Řetězový obchod jest uznati všude tam, kde zboží musí opustiti obvyklou a nutnou cestu od výrobce ke spotřebiteli, i kdyby při tom řetězový obchodník neměl zisku. Tak vesničan kupuje mléko pro svou spotřebu u výrobce rolníka nebo v mlékárně přímo; každý zbytečný meziobchod byl by obchodem řetězovým. Jest přirozeno, že řetězový obchod stíhá se trestně státním zákonodárstvím. Se stanoviska ethického nelze řetězový obchod ospravedlniti a kdo se ho dopouští, jedná proti křesťanské lásce, jestliže pak svou akcí ceny zvýšil nad cenu legální nebo obvyklou, prohřešuje se proti spravedlnosti.

Podobně jest nám hleděti na kartely a trusty, jimiž organizace obchodníků zavazuje všechny své členy, že nebudou jinak prodávati než za ceny kartelem stanovené. I kartel sám o sobě není něčím nedovoleným a teprve tehdy jest nespravedlivým, když tvoří ceny nespravedlivé nebo užívá nedovolených prostředků. Nelze však viniti z hříchu jednotlivého obchodníka, prodává-li za ceny přemrštěné, kartelem stanovené, ježto ani jinak jednati nemůže a nynější kartelová cena se utvořila i bez jeho přičinění.

Umělé zdražování věcí nutné potřeby ať kartelem nebo jakýmkoliv způsobem nebo zadržováním zboží nemusí

býti vždy hříchem proti spravedlnosti, avšak málokdy jest prosto přestupku proti křesťanské lásce, zejména u velkoobchodníka. Jest přirozeno, že křesťanská ethika vždy se protivila těmto umělým machinacím, jak jsme viděli v celém pojednání; neboť jimi omezuje se hlavní podmínka spravedlivé ceny, volnost obchodu a svoboda obou kontrahentů.

Uvážíme-li všechny uvedené právní a mravní zásady na jedné straně a všechny rozmanité okolnosti hospodářského života dnešního na straně druhé, můžeme si utvořiti aspoň povšechný úsudek o dnešních poměrech hospodářských.

Právo i křesťanská ethika přiznává státu právo i povinnost pečovati o obecné dobro všech občanů. Tudíž stát má právo upravovati vzájemný poměr občanstva cestou zákonou, smí ukládati jedincům povinnosti ve prospěch celku, musí chrániti spravedlnosti a práv slabších proti zlovůli silnějších. Jest zajisté v oboru státní pravomoci v mimořádné době vydávati mimořádná nařízení, jimž mají se občané podrobovati; smí tedy stát zasahovati do hospodářského života ve prospěch celku, smí ustanovovati ceny maximální nebo směrné atd. Avšak veškerá pravomoc státní má též meze, z nichž nesmí vykročiti, má svého pána a soudce, a tím jest spravedlnost a mravnost, čili jinými slovy státní správa musí v mezích platné ústavy pečovati nestranně o časně blaho všech občanů podle požadavků spravedlnosti a ethiky. Nesmí tedy nestranná a spravedlivá správa státní nadržovati tomu neb onomu stavu, té neb oné zemi, a krajině, tomu neb onomu, před státem v právech a povinnostech musí býti občanská rovnost všech.

Vydává-li vláda mimořádná opatření, jest jí též přihlížeti k těmto zásadám a mimo to prozírat, mohou-li tato spravedlivá opatření vésti k dobru celku. Zajisté politická a ekonomická prozíravost leckdy vyžaduje, aby stát v mimořádných opatřeních se neukvapoval, aby volnosti a svobody neomezoval, nežádá-li toho zcela určitě prospěch celku. Uznáváme na př. právo státu stanoviti ceny maximální, avšak

spravedlnost žádá, aby byly spravedlivé a moudrost velí uvážiti, zdali povedou k cíli. Vypravuje na př. Lugo, jak se v jeho době osvědčily maximální ceny ve Španělsku. Nastala tam dražota mnohem větší než byla v zemích jiných (Italii, Francii) za stejných podmínek, ale bez maximálních cen. Podobně jest uvažovati o jiných opatřeních se strany státní správy.

Všeobecně jest předpokládati, že zákony a nařízení státní správy pohybují se v mezích spravedlnosti a mravní zodpovědnosti a občané mají povinnost těmto zákonům a nařízením se podrobovati, jich poslouchati; nečiní-li toho, provinují se proti z á k o n n é spravedlnosti. Jest však otázka, zavazují-li tato nařízení, ve svědomí pod hříchem, či jsou-li to nařízení jen trestní? Mnozí theologové jsou toho názoru, že takovéto státní nařízení, zejména mimořádná a hospodářského obsahu, jsou pouze trestní závaznosti; to znamená, jestliže je někdo tu a tam překročí, nehřeší, avšak je-li při činu přistižen a trestán, jest trest spravedlivý a viník jest ve svědomí svém povinen trestu se podrobiti. Že mnohá nařízení nynější jest bráti ve smyslu pouze trestním, tomu nasvědčuje jak zákonodárství, tak úsudek občanů. Zákonodárce nemíní dovolávati se svědomí, nýbrž spíše právní moci, proto stanoví citelné tresty právní a peněžité; lidé pak vidí obecně v těchto nařízeních také spíše právní trestné důsledky než mravní zodpovědnost, a tudíž soudí, že nehřeší, překročí-li tu a tam vládní nařízení.

Avšak jako moc vládní tak i občané jsou vázáni spravedlností a mravní zodpovědností za své činy. Překročují-li meze s m ě n n é spravedlnosti na př. při prodeji věcí, mohou hřešiti a býti zavázáni i k náhradě. Zdali pak a kdy se občan prohřeší v obchodních smlouvách proti spravedlnosti nebo aspoň proti lásce křesťanské, o tom nelze dáti všeobecného pravidla, nýbrž jest řešiti jednotlivé případy kasuisticky podle všech okolností případu.

Rozpomeňme se ještě ku konci svých úvah na zásady náboženské ethiky, jak jsme je mohli sledovati u národa vy-

voleného i u křesťanů až na naši dobu. Spravedlnost kázala nechat každému, co jest jeho vlastnictvím, a dávat každému, což mu po právu lidském náleží. Spravedlnost žádá, aby ve všech právních úmluvách, ať to jsou půjčky, ať koupě, ať prodej, ať výměna a j., byla zachovávána rovnost, aby žádná strana nebyla zkracována. Ovšem tato rovnost při hospodářských akcích těžko se dá pevně stanovit v době mimořádné, kde kolísá jak hodnota peněz, tak hodnota spotřebních předmětů. Z tohoto důvodu nelze dát jednotného pravidla, kdy byla spravedlnost zachována a kdy nikoliv, kdy tedy nastala povinnost náhrady; nýbrž o každém případě jest třeba uvážit všechny rozhodující okolnosti. Častokráte zdá se vnějšímu pozorovateli čin býti nespravedlivým, avšak pohlédneme-li důkladněji a ve všech okolnostech, seznáme, že nebyly překročeny meze spravedlnosti.

Avšak náboženská ethika vedle povinností práva a spravedlnosti ukládá člověku ještě povinnosti křesťanské lásky. Nevyplní-li těchto povinností lásky, nebude souzen ani odsouzen lidským soudem právním, avšak neujde soudu svědomí, bude souzen soudem božím! A jak? Rozpomeň se, človče bez lásky, válečný lichváři, shromažďovateli pozemských pokladů, jak dojemně i vážně mluvil k tobě Bůh v Písmě sv., přečti si znovu výstrahy a rady sv. Otců, sněmů církevních i lidumilných spisovatelů, a poznáš, že jsi vinen, že není pro tebe místa v království lásky boží. A proto, pokud čas, shromažďuj si každý poklady pro nebe, poklady dobročinnosti a lásky, kterých zloději nekradou, které neztratí hodnoty své. Křesťanská láska ti velí, abys pomáhal nezištně svému bližnímu, abys nezneužíval jeho nouze ke svému prospěchu, abys neschovával zásob před hladovějícím bratrem, abys i ty sobě újmu činil, když bližní musí strádati . . .

Viděli jsme, jak málo jest lásky mezi lidmi, jak rádi zneužívají tísně svých bližních ve svůj prospěch, jak bujela vždy lichva v pokolení lidském. Nahlédli jsme maličko do přítomné doby a seznali i tu mnoho ziskuchtivosti a lichvy, viděli jsme i případy soudů lidských. Kolik však soudů jest

zůstaveno soudu božímu! Bůh jistě odmění každému podle skutků jeho, i válečným lichvářům!

Než koho jest míti za válečného lichváře? U mnohých rozhodla již spravedlnost lidská a pro lichvu je odsoudila; mnozí z různých stavů počínají si zřejmě lichvářsky, ač pro lichvu nebyli dosud soudně stíháni. Avšak toto vše — po mém soudu — neopravňuje nás k tomu, abychom povšechně prohlašovali za lichváře jisté třídy společenské, zejména rolnictvo a živnostnictvo. Jest sice jisto, že mezi rolnictvem byly zjištěny leckteré případy neospravedlnitelné lichvy válečné, že stav rolnický finančně válkou získával, že mnozí neprojevují mnoho lásky k bídě člověčenstva, avšak nesmí se křivditi celému stavu, nesmí se zveličovati blahobyť venkova, musí se uznati zásluhy tohoto stavu o celý národ a jeho výživu, jakási neláska a sebevědomí musí se vyložiti psychologicky vývojem. Nelze podle mého přesvědčení viniti stav rolnický jako celek z předražování a lichvy, naopak měli bychom vděčně uznávati jeho poctivou namáhavou práci a obětavost v době válečné, neměli bychom mu záviděti sousta chleba, vždyť není na světě sedlák jen k tomu, aby se namáhal v potu tváří a aby z jeho mozolů se obohacovali jiní, velkoobchodníci obilím a dobyt看, nebo některá ústředna.

Rovněž střední stav malých obchodníků a živnostníků nemá valného podílu v lichvě válečné.

Rozlišíme ihned různé případy obchodní. Jsou obchody v malém, kupecké a hokynářské krámky ve velikém množství, ale mnoho-li v nich zboží? V několika dnech, ne-li hodinách, jest vše vyprodáno a kupec musí sám nakupovati od větších nebo velkoobchodníků. Kupuje-li draze, nemůže lacino prodávati. Podle křesťanské ethiky obchodník jakožto nutný prostředník mezi výrobcem a spotřebitelem jest tehdy ideální a poctivý, když cenou nezkracuje ani výrobce, ani spotřebitele, a když zisk jeho jest úměrný práci i nebezpečství obchodnímu. Tomuto požadavku zajisté vyhověla a vyhovuje největší část našeho malého obchodnictva, a zdražuje-li, není to jeho vinou.

Uvažme též stísněné poměry živnostenského stavu za války. Mužové tohoto stavu z velké části jsou na vojně, zboží není, činže a daně zůstávají, živobytí drahé, z malého oběhu zisk nepatrný, většinou zákonem předem určený. Není divu, že mnoho živností úplně zaniklo a že střední stavy ocitly se na pokraji největší bídy. A tu bude někdo vinit stav obchodní nebo živnostnický z lichvy? Bude se horšiti, jestliže tito malí lidé smlouvají cenu obstojnou, jestliže tu a tam drobeček zboží u sebe podrží? Zajisté podpíšeme rádi slova předního znalce moderního života hospodářského po stránce ethické mezi nynějšími theology, belgického učence Vermeersche (Qu. de justitia): »Jestliže lidé nepatrného majetku činí mezi sebou úmluvu, aby tak byli s to dávatí dělnictvu přiměřenou mzdu a sami získati poctivého zisku za vynaloženou práci, není, proč bychom toho neschvalovali . . . Avšak mnohem podezřelejší jsou společnosti mezi velkovýrobci a bohatými obchodníky.« Vlastní zásoby celku jsou nahromaděny u velkovýrobce a velkoobchodníků, kteří určují ceny. Ovšem do velkých skladů potravin, látek, uhlí, koží, koření, chemikálií atd. nevidí ubohý pracující lid nebo snad viděti nesmí, za to však se durdí na venkovánka neb ubohého překupníka, kteří nemohou ho uspokojiti ani zbožím ani cenou bez vlastní viny.

Nekřivdíme tudíž pracujícím středním a nižším stavům, hledejme příčinu nynější drahoty a lichvy spíše v hospodářském vývoji naší doby a v systému, který má nejméně porozumění pro střední stavy. Až tento liberálně-kapitalistický systém dohraje svou úlohu, tehdy vrátí se svoboda obchodu a čest středním stavům, tehdy i křesťanské ideály spravedlnosti a lásky zazáří v novém světle. —

O B S A H :

Předmluva	1
I. Pojem lichvy	3
II. Lichva ve světle dějin	9
III. Lichva a úřední opatření v době válečné	30
IV. Lichva ve světle katolické ethiky	46

Pro naši mládež doporučujeme:

Novou knihu původních českých bajek z pera
prof. Fr. Hrušky

JISKRY Z POPELA.

Illustroval a umělecky vyzdobil akademický malíř
Láďa Novák. Obsahuje 142 chodské bajky. Cena
kar. výt. K 6—, váz. K 7—, - - - - -

Prof. Dr. Čeněk Zíbrt:

Hrály dudy - - -

Dějiny starodávnej selské muziky české. Cena K 3.60.

Právě vyšla!

Právě vyšla!

Zajímavá kniha z pera S. Boušky:

D ě t i

obsahující celou řadu vzácných povídek. S umě-
leckou obálkou od mistra Mikuláše Aleše.

- - - - - Cena K 4.80, vázané K 7—, - - - - -

Picka Frant.

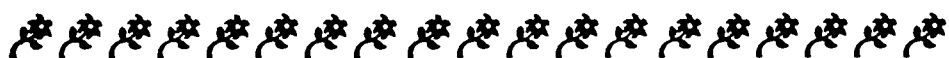
Zpěvy k obřadům při pohřbu dospělých.

Pro mužský sbor.

Cena K 2.64.

„TÝN“ sborník literární a umělecký vychází
nákladem Československé akc. tiskárny
každého 10. dne měsíce. Předplácí se na půl roku
K 7'50, pošt. K 8'—, na celý rok K 15'—, pošt. K 16'—.

Generál Zikmund Myslík
z Híršova. Životopisný román z třicetileté
války. Napsal Frant. Fischer.
Cena K —'72.

POZOR UHODNÁ NOVINKA!

ZLATÁ KNIHA

ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ

HOSPODÁŘSKÝ KALENDÁŘ.

AUTOŘI:

Dr. Č. Zíbrt, Fr. J. Srbek, MUDr. a Ph. Dr. Karel
Žítko a Alfred Desensy.

OBSAH:

Staročeské lidové pranostiky. O pravidlech a pozoro-
vání povětrnosti. Pravidla povětrnosti. Měsíční ho-
spodářský kalendář. Běžné choroby a domácí pomoc.

O nejrychlejší pomoci při náhlém ochuravění
dobytka domácího. Jak se titulovali
u nás jindy a jak se
tituluje dnes.

Cena K 2'—, pošt. K 2'20, váz. výtisk K 3'—, pošt.
K 3'30. K dostání u všech knihkupců neb za předem
poukázaný obnos zasílá

Knihkupectví, nakladatelství, obchod um.
předměty Československé akc. tiskárny
- - v Praze-II., Spálená ulice číslo 15. - -